

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

№133

(19170)

2018 чылдың
ноябрь 13
вторник

Хүнүнүн үнери — 08:00
Ажары — 16:27
Хүн дурту — 08:27

Садар өртээ хостуг 12+

Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг

ҮНҮҮШКҮН

Кожуунун көдээ ажил-агый эргелелин кол зоотехниги Урана Лонгуш, специалист Алеся Кончук, мал эмнээр эргелелдин эмчизи Ольга Санчы «Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг» губернатор төлөвилелин киржикчилерин кыштагларын эзип, кышка белеткелдин, малдың дерштирилгезин болгаш ниити айдалын хынап үнүүшкүннү чотуктаган.

Назын Сынаа Арыг-Бажынга сүт-баш фермазын аядар сорулга-биле үр симменталь уксаалыг инектер-илган. Ол инектерниң бызааларын андан-на эмискиктел өөредип алгаш, баларын инектери-биле кады ойтка-чайлаан. Бо хуннерде ооң коданында нек, 38 бызаа бар.

Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг» губерна-төлөвилелин киржикчизи Назын Аа Арыг-Бажынга ферма чоогунга таан тудуп, 20 инекти хүлээп алган. аның Чазааның Даргазы Шолбан оол Көдээ ажил-агый яамызынга бараан фермазын катап тургузарын элзэн соонда, көдээни сайзырадыр ай программа-биле немей сүткүр алыг инектерни Назынга хүлээткен. а программа-биле мал чемин белет-тинге дуза кылдыр тракторну, сиген-р, пресстээр агрегатты берген.

о чайын Назын мал чеминге 105 а сигенни кезип, дүрүглөп алган, бы-арын сигеннедип турар. Ол кагдын-ферманың тудугларының бирээзин еп кылгаш, шалалааш, дээвириин ааш, соңгалар салып алган, бызаа-нында тургузу азырап турар. Кыжын соок келир болза одаар суугузу база ил алган. Чазын чылыг бээрге эрги маныйн улуг кажаазын база септел-ын планнап турар. Кол зоотехник а Седип-ооловна, мал эмчизи Оль-уматовна Назынның инектериниң шыдалы эки дээрзин демдеглөп, еп алган улуг ажылы шуудаарын, тарының талазындан деткирин надып турар. Шынап-ла, кагдыган-ларны септээринге улуг чарыгдал-ынчалза-даа Назын ундаравайн, еп алган ажылын кызып доозуп алыр-лганы салган.

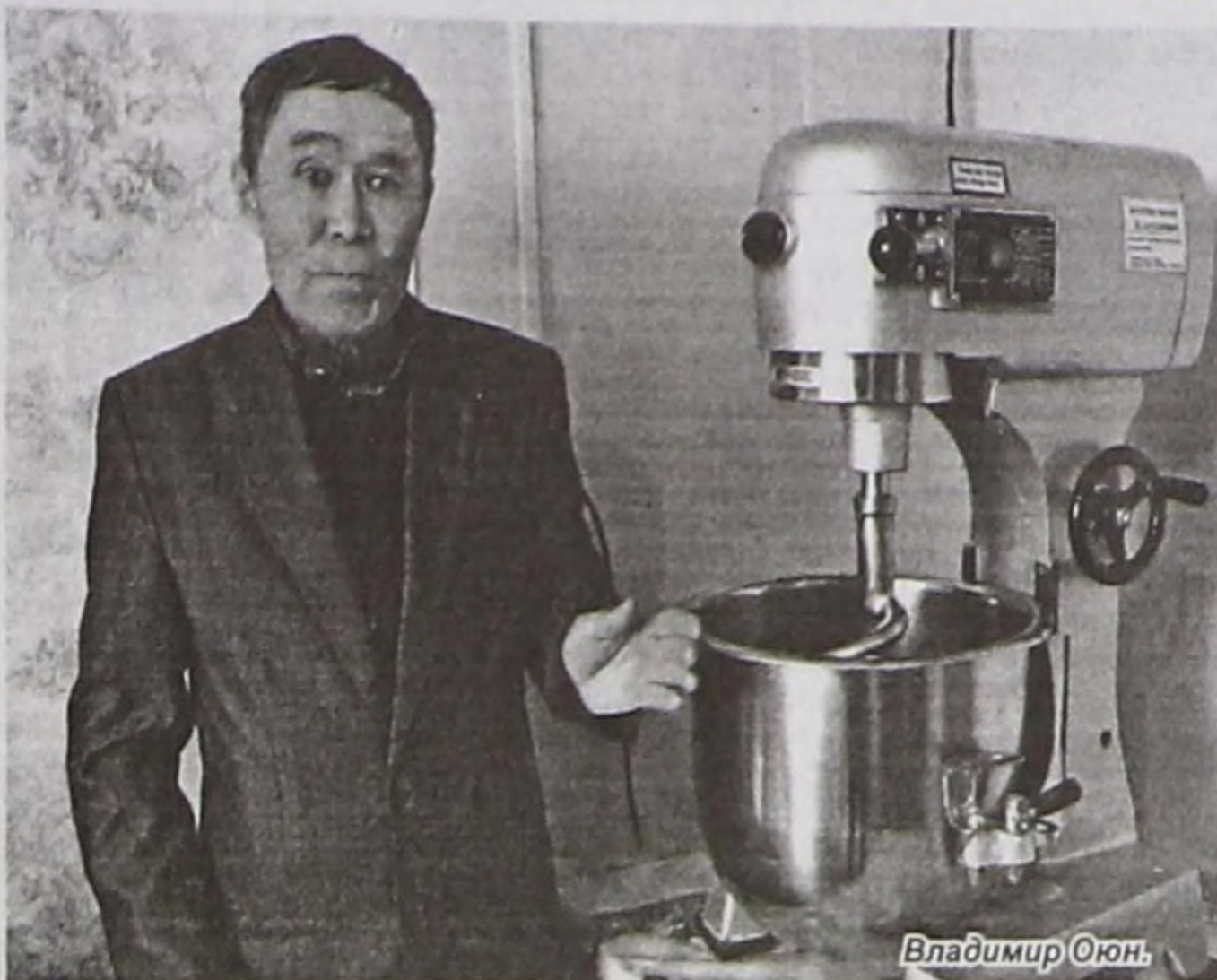
он ыңай Арыг-Бажынга төп кудум-нун эң үстүңгө сүт болбаазырадыр-ажыдып алыры-биле тудугну эгелеп-н Ай-кыс Чонданова биле Шогжаан-а-Серен ол ажылын ара соксаткаш, а девискээринде ээн тудугну септел-ээн. Чүгө дээрге «Көдээ суурларны-ырадыр» тускай программа-биле-а-Бажынга кудумчуларынга асфальт-п, чадаг кижиле кылаштаар оруктарны-аш, төп кудумчудан фермаже база-альт чадар. Ол туттунуп эгелзэн цех-у оруктар чаартылгазынга шаптыктай-те, бузуп каапкан.

аыстыг чайын чадаг кижиле хамаанчок,-ина-балгат-биле чорууру берге мал-ыг орукту асфальтылаан, суг агар-ерде улуг хоорзаларны салган соон-ферма аразынга аргыжарынга таа-налыг апарган. Аныяк малчыннарга-маны катап «диргизеринге» ам чүгле-ыг сорулга, кызымаккай чорук херек. Саяна ХОВАЛЫГ.

луг-Хем кожуун.

Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө

ХЛЕБ — КОЛ ЧЕМИВИС

Владимир Оюна

Кочетов сумузунда 2009 чылда ажиттынган пекарня амданныг хле-ви-биле чурттакчыларны бөгүн-даа өөртүп турар.

«Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө» губернатор төлөвилелин сумуга боттан-дырары-биле, Владимир Оюн «Күш-ажыл рыногунда дүшкүрлүг байдалды чавы-рылдырары» деп программа таварыштыр деткимчени ап, хлеб быжырап шафтар-ны, далган былгаар дериг-херекселди, улуг шой пашты болгаш өске-даа херек-чүүлдерни садып алган. Хуу сайгарлык-чы октаттынган оран-саваны бодунуң күжү-биле септээш, хлеб быжырап черни-ажыдып алган. Ооң эжиин аяда каап-тарга, хлебтиң чаагай чыды дораан-на думчукка келир.

Холу чөмзиг хлеб быжырыкчызы Римма Оюн дузалакчызы Ай-Суу Донакай-биле хунде 160-200 ажыл хлебти быжырып турар. Ооң өртээ — 25 рубль. Римма Маадыр-оол-овна кол кичээнгейни хлебтиң шынарлыг-угландырып турар, чүгө дизе эки шынарлыг, чаагай хлебти садып алыкчы күзелди-биле хуннун-не садып алыр болгай.

— Мооң мурнунда хлебти бажынга быжырып турдувус. Хлеб быжырап дал-ганы Кызылдан эккеп турар бис. Чоорту-кожуун деңнелинче үнүп, хлеб, кондитер-кылыгларын чоок-кавы сумуларже чеди-рери-биле, автомашина садып алырын-планнап тур бис. Кондитер кылыгларынга-доктаавайн, харын-даа конфет-чигир-ни бүдүрери кол сорулгаларының бирээзи. Амдызында тус черниң ийи-чурттакчызын ажилчын олут-биле хан-дырдывыс. Чоорту барааннарының-янзызын көвүдөдип, ажилдакчыларны-немей хүлээп алыр-бодоп турар бис. Шалың кирген орул-гадан хамааржыр. Күрүне деткимче-зи-биле суму бүрүзүндө бүдүрүлгелер ажит-тынып, хуу сайгар-лыкчылар бут кыры-га туруп эгелзэн. Бот-шудургу ажилдаар-

га, бүдүрүлгө сайзыраар — деп, Владимир Сергеевич чугаалады.

Хуу сайгарлыкчының уруу Ай-Суу ада-иезиниң херзэн уламчылаары-биле, 2018 чылда «Күш-ажыл рыногунда дүшкүрлүг байдалды чавырылдырары» деп програм-ма таварыштыр 111,720 рубль деткимчени ап, соодукчуларны, электрелиг суугуну садып алгаш, кондитер кылыгларының-цегин ажиткан. Бо хунде ында торт, пи-роженое, эклер, пирожкилер, печенье, булочкаларны бүдүрүп турар. Тортту-быжырыптарга-ла, сумунуң чурттакчыла-ры дораан садып аппаар. Байырлалдар-үезинде чагыларның саны каш катап-көвүдөп келир.

Хлеб быжырап черниң садынынче-сумунуң хоочун малчыны Раиса Оюн кирип-келди. Кыштаандан бадып келген кырган-ава 10 хлебти, 1 тортту садып алды.

Республиканың суму бүрүзүндө пекар-нялар ажиттынып турар. Кожуун төвүндө-азы өске сумулардан артык чарыгдал-үндүрүп, хлеб кылыглары дажылгаарының-орнунга боттун хлеви черле чаагай, өртөк-үнези-даа чиик болур.

«Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө»-деп губернатор төлөвилелин детким-чезиниң ачызында күзелдиг кижилер-боттарының ажил-херзэн ажыдып, а-хууда ажил-агыйлыг сайгарлыкчылар-бүдүрүлгелерин улгаттырып, ажил чок-кижилерни ажилга тургускан.

Ажил-агыйлыг сайгарлыкчыларның-мурнунда салган планнары амыдыралга-боттанып, бүдүрүлгезин ам-даа улгатты-рып, бурунгаар сайзыраар-ла болзунам.

Шончалай ХОВАЛЫГ.

Авторнун тырттырган-чуруктары.

«ШЫН» — ТӨӨГҮЛҮТ СОЛУН

2019 ЧЫЛДА БИРГИ ЧАРТЫК ЧЫЛДЫҢ СОЛУН ЧАГЫДЫЛГАЗЫНЫҢ
ӨРТЭЭ ЭРТКЕН ЧАРТЫК ЧЫЛГА ДЕҢНЭЭРГЕ, ЧИИГЭЭН

	ИНДЕКСТЕР	1 айда	3 айда	6 айда
Хууда чагыдыкчылар	П6855	148,91	446,73	893,46
Бүдүрүлгелер болгаш организациялар	П6860	158,91	476,73	953,46
Редакциядан чагыдарга	-	96	288	576

Эргим эш-өөр! Ынак солунуңарны бажындан-даа үнмейн, чагыдып алыр чаа арга-база тыптып келген. Чүс-чүс километр ыракта чурттап турар чоок кижилеринерге, эштеринерге белек кылдыр, podpiska.pochta.ru сайтыны таварыштыр солунну чагы-дып берип болур силер.

Солун дамчыштыр чарлалдар, байыр чедиришкннерин төлевирлиг кылып болур.
Электроннуг почта: reklamashyn@mail.ru. Тел. 8-923-552-20-70, Вайбер: 8-929-358-97-21.

Солунну чиик өртөккө чагыдып алыр арганы эрттирбе! Чагыдылгаже далаш!

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва Республиканың Баштыңының
Хүндүлел бижии-биле шаңнаарының
дугайында

Кадык камгалал шугумунга хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Антон Андреевич КАПУС-ТИННИ – Тыва Республиканың күрүнениң кадык камгалалының "Айыыл-халаптар медициназының төвү" бюджеттиг албан чериниң ээлчээниң улуг эмчизи.

Виктор Митрофанович КУЗНЕЦОВТУ – Тыва Республиканың күрүнениң кадык камгалалының "Айыыл-халаптар медициназының төвү" бюджеттиг албан чериниң чолаачызы.

Өөредилге шугумунга хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Елена Владимировна АФАНАСКИНАНЫ – Муниципалдыг бюджеттиг ниити өөредилге албан чери "Кызылдың №5 гимназияның" директорунуң өөредилге-кижизидилге ажылының талазы-биле оралакчызы.

Наталья Николаевна ГОРБАЧЕВАНЫ – Муниципалдыг автономнуг өөредилге албан чери холушак хевирниң "Малышок" уруглар садының улуг кижизидикчи башкызы.

Валентина Кужугетовна КЕНДЕН-ООЛДУ – Барыын-Хемчик кожууннуң муниципалдыг бюджеттиг ниити өөредилге албан чери "Хөндөлөң суурнуң ортумаак ниити өөредилге школазының" директору.

Ольга Валентиновна КУПРИЯШКИНАНЫ – Кызыл кожууннуң муниципалдыг бюджеттиг ниити өөредилге албан чери, хоорай хевирлиг Каа-Хем суурнуң №1 школазының эге класстар башкызы.

Саяна Сонай-ооловна КУУЛАРНЫ – Чөөн-Хемчик кожууннуң Чадаана хоорайда муниципалдыг "Чечена" уруглар садының эргелекчизи.

Светлана Николаевна ПЕТРЕНКОНУ – Кызыл кожуунда муниципалдыг Чаштар сайзырадыр төп "Ручеек" уруглар садының хөгжүм удуртукчузу.

Алла Николаевна СААЯНЫ – Федералдыг күрүнениң бюджеттиг өөредилге албан чери "Тываның күрүне университетинин" химия кафедрасының өөредилге мастери.

Валерий Петрович САРЫГ-ООЛДУ – Барыын-Хемчик кожуунда муниципалдыг бюджеттиг албан чери немелде өөредилгениң "Уран чогаадылга төвүнүн" башкызы.

Культура болгаш уран чүүл шугумунга хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаары-болза:

Аясмаа Данзы-Белековна БАРАНМААНЫ – Тыва Республиканың күрүнениң бюджеттиг профессионал өөредилге албан чери "Кызылдың А.Б. Чыргал-оол аттыг уран чүүл колледжинин" хөгжүм теориязының башкызы.

Снежана Дадар-ооловна ОЮННУ – Кызыл кожууннуң Целинное суурнуң муниципалдыг бюджеттиг албан чери немелде өөредилгелиг бичии уругларның уран чүүл школазының директору.

Хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Юрий Дарый-Хууракович ЧАПТЫ – Тыва Республиканың күрүнениң бюджеттиг профессионал өөредилге албан чери "Республиканың медицина колледжинин" столовая эргелекчизи.

Хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаары-болза:

Владимир Николаевич СПИРИННИ – Күрүнениң бюджеттиг албан чери "Минусинскинин" кадет корпусунуң немелде өөредилге педагогу.

Энергетика шугумунга хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаары-болза:

Владимир Мончук-Холович ДОНАКТЫ – "Тываэнерго" акционерлиг ниитилелдин Барыын кезээниң Өвүр девискээринин 2-ги бөлүктүн мастери.

Ажыл-албан хүлээлгелерин төлептиг күүсеткени дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Артур Орланович КУУЛАРНЫ – Россия Федерациязының Иштики херектер яамызының "Кызылдың" муниципалдар аразында килдизинин кеземче дилээшкин килдизинин даргазы, полицияның майору.

Алдын-Херел Эзир-оолович ОНДАРНЫ – Тыва Республикада Иштики херектер яамызының Кеземче дилээшкин эргелелинин эт-хөреңгиле холбаалыг кем-херектерге удур демисежир килдизинин даргазы, полицияның подполковниги.

Юрий Алексеевич ОНДАРНЫ – Россия Федерациязының Иштики херектер яамызының "Таңдының" муниципалдар аразында килдизинин кеземче дилээшкин салбырының даргазы, полицияның майору.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.
Кызыл хоорай
2018 чылдың октябрь 25
№ 204.

Аныяктарның чаартыкчы чоруунуң регионнар аразының "Инновация-2018" шуулганынга ТывКУ-нуң студентилери дыка идепкейлиг киришкен.

Красноярск край, Хакас Республикадан, Тыва Республикадан шупту 200 ажыг авторлар ажылдарын үш хүн дургузунда бараалгаткан. Делгелгени 1000 хире көрүкчүлөр улуг сонургал-биле көргөннөр. Шуулган ТывКУ-нуң өөредилге-лабораторлуг корпусунга болуп эрткен.

ТР-ниң Чазак Даргазының бирги оралакчызы Органа Натсак шуулганның киржикчилеринге байыр чедирген: "Бөгүн төөгүлүг болушкун болуп турардыр. Чогаадыкчы, чаартыкчы өзү-биле боданып чоруур үш регионнуң аныяктарын эвилелдээри – кончуг эки санал. Аныяктар дээрге улуг күш, чаа билиг, коргуш чок чорук, бедик тура-сорук-тур. Амыдыралывыста бир-ле чүүлү өскерттир күзелдиг кижилер-дир. Чаартыкчы өзү-биле сайзырап хөгжүүрүнүң берге айтырыгларын сайгарып чугаалажырындан аңгыда, бистиң регионнарывыстың аныяктары чаартыкчы чүүлдериниң эңне идепкейлиг тургузукчулары апаарынга бо шуулган дузалыг болурунга идегээр бис. «Ин-

ТУСКАЙ ШАҢНАЛДЫ АЛГАН

новация-2018» шуулган эртем талазы-биле кады ажылдажылганы сайзырадыр дээш, эл-найыралчы харылзааларның шөлү боор дээрзинге бүзүрел улуг".

Студентилерин шупту төлевилелдерин алды аңгы угланышкына баш бурунгаар хуваапкаан. "Информация технологиялары болгаш техниктиг инновациялар" деп угланышкына ТывКУ-нуң инженер-техниктиг факультетинин 1-ги курузунуң студентизи Долаан Сарыгларның «Люмобетонну чырык бээринге чедишкенин кылдыр ландшафт дизайнын ажылгаары» деп төлевилели 3-кү черге төлептиг болган.

Люмобетонну үлегер чижекке көргүзери-биле хоорайның бир булуңунуң македин кылып белеткээн. Өрээлге электри чырыын өжүрүптөргө, каът бажыңнарның ужу-кыдында тууйбулары, оруктун чадаг кижии эртер "зебра" кезээниң ак шыйыглары, шынап-ла, караңгыда чырып турар болду. Төлевилелдин удуртукчузу техниктиг эртемнеринин кандидады Айлана Сандан: "Люмобетонну бис чогум чогаатпаан бис. Амгы үеде шуут чап-чаа бир-ле чүүлү

чогаадыры берге-дир ийин. Бир черлерде бар, ажылгатын турар чүүлү үлегерлеп алыр херек. Бистиң хоорайывыстың кудумчуларының электри чыры, эстетиктиг чаражы, айыыл чок чоруу-биле холбаалыг бергедээшкенин шиитиреп лээр органы көрүп турарымыз. Люмобетонну студентилер дыка сонургаан. Холуксааны шыктыр дээш элээн ажылдады. Кол чүвө цементинин шынарындан хамааржыр. Люмобетонну аңаа холуп тургаш, тууйу асфальт бетонун кылып болу. Электри чырыы чок-даа болу. Караңгыда боттары-ла чырып турар боор. Чүге дээрге хүндүл чырыын ол сиңирт алгаш, дүне боду чырып көстү кээр шынарлыг бүдүмел-дир. Бир эвес болдунар болза, өөредилге лабораторлуг корпусуvistу баарын люмобетон-биле кылы шенеп көрзүвүссө деп бода турар бис. Шуулган – инноваторларны болгаш инвесторларны ужураштырар кончуг таарымчылыг чер" – деп чугаалаан.

Тыва Республиканың Сайгарлыкчылар деткимчезинин талы-биле фондузу бо төлевилет тускай шаңналды тывыскаан. Рада ДЕМЧИ.

ЧОННУҢ ДЕТКИМЧЕЗИ, ПАРТИЯНЫҢ ДУЗАЗЫ

ЧАҢГЫС ДЕМНИГ
РОССИЯ

"Чаңгыс
демниг Рос-
сия" политик-

тиг партияның Тывада регион салбырының 2018 чылда ажылының түңнелдерин ноябрь 9-та болуп эрткен ээлчеглиг конференцияга чугаалашкан.

Конференцияның пленарлыг кезээниң эгезинде Тыва Республиканың Баштыңы, "Чаңгыс демниг Россия" политиктиг партияның Дээди чөвүлелиниң кежигүнү Шолбан Кара-оол сөс алгаш, амгы үеде чуртта тергидекчи политиктиг күш "Чаңгыс демниг Россияның" дузазы-биле республика кандыг чедишкенин болганын чугаалаан. Тываның социал-экономиктиг хөгжүлдизинге бо политиктиг күштүн уjur-дузазын чон ханы угаап билип, федералдыг болгаш регион чергелиг соңгүлдэларга "Чаңгыс демниг Россияны" болгаш ооң талалакчызы Владимир Путинни деткип турары бистиң республика федералдыг төптөн дузаламчы алырынга улуг уjur-

дузалыг бооп турарын Шолбан Кара-оол демдеглээн.

"Чаңгыс демниг Россия" политиктиг партияның Тывада регион салбырының секретары, ТР-ниң Дээди Хуралының Даргазы Каңоол Даваа регион салбырының 2018 чылда кылып чоруткан ажылының дугайында илеткелинге допчулап чугаалааш, келир үеде сорулгаларга база доктааган. "Чаңгыс демниг Россияның" талалакчылары республикада көвүдөп турарын ол демдеглээн, а кежигүннеринин ниити саны 12 615 кижии.

Партияның бо чылдың декабрь 7-8 хүннерде Москвага болуп эртер XVIII съездизинге Тывада регионалдыг салбырдан делегаттарга партияның кежигүннери А.Н. Монге, О.К. Дамдын, Л.Ы. Кара-Сал олар соңгуттурган. "Чаңгыс демниг Россияның" Дээди чөвүлелиниң кежигүннери Шолбан Кара-оол, Лариса Шойгу, Каң-оол Даваа олар база партияның XVIII съездизинин ажылынга киржир. "Шынның" корр.

Кыш – шыңгыы шылгалды ЧАЛААТЫНЫҢ СИГЕНИ

Өвүр кожуун бо чылын 1572 тонна мал чемин белеткеп алган. Кожууннуң ырак суму Сарыг-Хөлде Чалааты сигенилер бригадасы республиканың курлавыр фондузунга 400 тонна сигени белеткеп берген. Механизаттатынган бригада 5 тракторлуг, эрги-даа болза, сигени кезип, бөлөр дериг-херекселдери бар. Бүдүрүлгениң ажылында деткимче кылдыр эрткен чылын Тываның Чаззаа «МТЗ-82» маркалыг ийи чаа тракторну база сиген шөлдеринге ажылгаар херекселдерни деткип берген Сарыг-Хөл сумунуң чагыра даргазы Шончалай Базыр-оолдыңнаткан.

Кезип белеткээн сигени Мөңгүн-Тайга, Чөөн-Хемчик кожууннарже чедирери берге аргыжылга оруктары Тээлин бидик арт-сынын ажылдыр чыдар. Бо талазы-биле Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол Моол таланың дарга-бошталыры-биле дугуржуп чугаалаашкы күрүне кызыгаарын таварыштыр эртер Торгалыг – Тээли аразының дорт орук-биле эр-тирип берген. Ася ТЮЛЮШ.

Хамаатыларның күш-ажылчы эрге-ажыктарының камгалалы

ПРОКУРАТУРАНЫҢ КАРАА КӨСКҮ

Россия Федерациязының хамаатыларының хоойлудурумде быжыглаттынган эрге-ажыктарын камгалаларының талазы-биле Тыва Республикада чорудуп турар ажилдың нарын болгаш берге айтырыгларын сайгарып чугаалажыр шөлдеринң бирээзи ТР-ниң прокуратуразының ажык шуулганы апарган.

Ажык шуулганы республиканың прокуратуразы 2016 чылдан бээр эрттирип турар. Бо илгы үшкү шуулганга чугаа хамаатыларның күш-ажылчы эргелеринин камгалалының талалында болган. Ооң ажыгына республиканың прокуратуразының ажилдакчыларын аңгыда яамыларның удуртукчулары, чамдык организацияларның болгаш бүдүрүлгелеринин төлээлери, хазатыларның күш-ажылчы эргелеринин камгалалына алы хамаарылгалыг албан эрлеринин харысалгалыг ажилдакчылары киришкен.

Тыва Республиканың прокурор Александр Боровков шуулганы ажиткаш, ооң ажилына ажиң келгеннерге өөрүп четтергенин илереткеш, Тываның штыңы Шолбан Кара-оолга сүт берген.

Республиканың прокуратураның чылдың-на эрттирип турар ажык шуулган хамаатыларның күш-ажылчы эргелеринин камгалалының база бир иштиг хевири апарган дээрзин Шолбан Кара-оол демдегеп, чылгы болгаш ооң соондаа шуулганнарда кижинин э-ажыктарын камгалаар дугаанда ажык чугаага киржиринге республиканың удуртукчулары ээде беленин илереткен. Шуулганнарда прокуратураның үрүп турар айтырыглары ооң илгы болгаш ханы сайгарылгы ажилындан үнүп келген, илгү-дүрүм күүселдезинде тес чүүлдерин илередип турарына база чок кылырынга бооп турар деп Тываның штыңы чугаалаан. Республика прокуратуразының инициатива-биле чылдың-на эрттирип турар бо шуулган илгү-дүрүм болгаш эр-чагырга органнарының, ал берикчилеринин кады илгү-дүрүм болгаш эр-чагырга органнарының удуртукчузу албан-дужаалга чаңгыс чыл дургузунда 6 удуртукчу солукшкан. Оларның удуртуп турган бүдүрүлгези хууза эвес болгаш, удуртукчулар

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол.

боттары башкарып ажилдаары кызыгаарлыг, тускайлаң чоруну янзы-бүрү негелделер-биле кызадаттынган. Чогум-на бо чылдагааннар-биле муниципалдыг автономнуг бүдүрүлгелерин чуртталга-коммунал ажил-агый адырынга 2019 чылда когун үзүр деп шийтирпирни федералдыг деңгелге хүлээп алган. Ол дугайында Роман Кажин-оол сайып республиканың төлээлекчи эрге-чагырга органнарының удуртукчуларының чокта чаа эрткен чөвүлел хуралына дыңнаткан.

Тываның девискээрин Соңгу чүк девискээринге, Тожу, Мөңгүн-Тайга, Тере-Хөлү ыраккы Соңгу чүк девискээринге деңгелден, ынчангаш акша-шалыңга чиигелделер хевээр арткан. Шалың, ажил төлөвири санаарда, ол чиигелделерни тоомчага албайн баар таварылгалар чамдык албан эрлеринде, бүдүрүлгелерде ам-даа бар. Ынчангаш Россия Федерациязының Күш-ажыл кодекзинде ажил төлөвири эң куду деңгелде хамаарыштыр чүүлүнге РФ-тиң Конституту Суду тодаргай тайылбыры берген дугайында ТР-ниң прокурорунун бирги оралакчызы Сергей Дякин бодунуң илеткелинге сагындырган.

РФ-тиң Конституция Судунуң тайылбыры-биле алырга, район хуузу (коэффициент), Соңгу чүк болгаш Ыраккы Соңгу чүк девискээринге база аңаа деңгелден девискээрге ажилдаар ужуругу хуусааны долузу-биле ажилдааны дээш чиигелделер акшазы тус черде шалыңның эң

куду деңгелден кирбес, чиигелделерни тус черде ажил төлөвири эң куду деңгелден немей санаар ужуругу. Бо негелде езугаар Тывага ажил төлөвири хемчээли 21 210 рубльден эвээш эвес кылдыр доктааттынган, ону регион дугуржулгазында база быжыгалаан.

Республикада ажил берикчилеринин чамдыгы ажил төлөвири доктааттынган хемчээлинге акша-шалыңгы төлөвес таварылгалар база бар. Ону прокуратура органнарыңа кирген хомудал билдиришкinnen бадыткап турар. 2018 чылдың бирги чартында 100 ажыг билдиришкinnen кирген. Ында хомудалдарны прокурорлар чөптүг деп көргөн. Чедир санап бербээн 8 миллион рубль ажыг акша-шалыңгы суд дамчыштыр төледип берген.

"Хамаатыларның күш-ажылчы эрге-ажыктарының камгалалы" деп Тыва Республиканың прокуратуразының үшкү ажык шуулганына күш-ажылдың айыыл чок чорун хандыраарының айтырыгларын база чугаалашкан. Ажил үезинде ажилдакчыларның кемдээри, харын-даа өлүрү элээн хөй болуп турар. Чүгле 2018 чылдың эрткен үезинде бүдүрүлгелерге 10 айыыл-халап болган, бир кижини өлгөн.

Бүдүрүлгелерге айыыл чок чоруктарны болдурбас дээш, кандыг ажил чоруп турарын республикада Курүнениң күш-ажыл инспекциязының удуртукчузу тодаргай-биле чугаалап бээр деп ТР-ниң прокурорунун бирги оралакчызы Сергей Дя-

кин шуулганың киржикчилеринге дыңнаткан. А ол албан эрлеринин удуртукчузуң илеткелинге күш-ажылдың айыыл чок болурун хандыраары-биле бүдүрүлгелерде кандыг ажилдарны чорудуп турары тодаргай дыңналбаан, бо чугула ажилды чорударының чурумунуң документилендерде бижээн негелделерин илеткелчи катаптаан.

Каа-Хем кожуунда алдын казып турар "Тардан Голд" КХН-ниң чиигине директорунун бүдүрүлгө болгаш күш-ажылдың айыыл чогунуң талазы-биле оралакчызы Владимир Никитин ажилчын туруштарның тускай хыналдазын эрттиреринин, бүдүрүлгеге айыыл чок чорукту хандыраар дээш, кылып чорудуп турар ажилды шуулганың киржикчилеринге чугаалап берген.

Республикада ажил берикчилеринин 80 хуузу ажилчын туруштарның тускай хыналдазын эрттирбээн. А ол дээрге бүдүрүлгелерге айыыл бооп болурун чылдагааны-дыр. Мындыг байдалды ажил берикчилери хыналданы чорудуп болур лицензиялыг организацияның чогу-биле база тайылбырлап турар.

Чурттакчы чонну ажилга хаара тудар төптөриң ажилдакчылары ажил чоктарны бүрүткээринин хоойлудулганда быжыгалаан негелделерин хажыдып турары прокурор хыналдаларының үезинде илерээн. Ажил чоктарны бүрүткээрде, олардан хоойлудулганда көрдүмүз документилерин негеп турган таварылгалар бар, а ол дээрге ажил тып алырынга кижилерге улуг шаптыктыр. Инвалидтерни ажил-биле хандыраарына база багай чорудуп турган. Ажилында хажыдышкыннар дээш чонну ажилга хаара тудар 11 төптүн директорларынга административтик харысалганы онааган.

Хамаатыларның күш-ажылчы эрге-ажыктарының камгалалы нарын болгаш хөй талалыг айтырыг. Чонну ажил-биле хандыраар, бүдүрүлгелерге күш-ажылдың айыыл чок чорун чедип алып, "кара" шалыңгы "агартыр" дээш кылып ажил-ла хөй. Оларның шуптузун чогулдуптар арга кайда боор, маңаа чоннуң эрге-ажыктарының камгалалы дээш харысалгалыг албан эрлеринин аразында сырый харылзаалыг демниг ажилы херек деп шуулганың киржикчилери чугаалап турдулар.

Шаңгыр-оол МОҢГУШ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканың девискээринде турар арга-арыг фондузунун черлеринге 2018 чылдың өрт айыыл сезонунун доозулганының дугайында

2018 чылдың октябрь 30
№ 532 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Арга-арыг кодекзинин 53, 82, 83 чүүлдеринге, 1994 чылдың декабрь 21-де "Өрт айыыл чок чоруктуң дугайында" №69-ФХ Федералдыг хоойлуга, 2011 чылдың июнь 5-те "Арга-арыгларның бойдус өрт айыылының бөлүктээшкенин болгаш агаар-бойдустуң байдалындан хамаарыштыр арга-арыгларга өрт айыылының бөлүктээшкенин бадылаарының дугайында" Арга-арыг ажил-агыының федералдыг агентилелин 287 дужаалыга, 2004 чылдың декабрь 29-та "Тыва Республикада өрт айыыл чок чоруктуң дугайында" №1168 ВХ-1 Тыва Республиканың Хоойлузунга дүүштүр Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

Тыва Республиканың девискээринде турар арга-арыг фондузунун черлеринге 2018 чылдың өрт айыылының сезону 2018 чылдың октябрь 30-ден эгелеп хагдыган деп санаар.

Тыва Республиканың Арга-арыг ажил-агыының талазы-биле күрүне комитетинге:

2018 чылдың өрт айыыл сезонунун түңнелдеринин анализин 2018 чылдың декабрь 1-ге чедир чорудар, чедимче чок чүүлдер чайладыр талазы-биле чурумну болгаш хемчеглерни тодарадыр;

2019 чылдың өрт айыыл сезонунга белеткел ажилын чорудар.

Арга-арыг участоктарының аренда хөлезилекчилеринге 2019 чылдың март 1-ге чедир 2018 чылдың арга-арыгга өрт айыыл чок чоруктуң хемчеглерин күүсеткен талазы-биле анализти чорударын болгаш 2019 чылдың өрт айыыл сезонунга белеткел талазы-биле хемчеглеринин планын ажилдап кылырын сүмелээр.

Ук доктаалдың күүселдезинге контролду Тыва Республиканың Чазак Даргазының оралакчызы Ш.Х. Хопуяга дагзыр.

Ук Доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар, "Эрге-хоойлу медээлеринин албан ёзузунун интернет порталына" (www.ravgov.ru) болгаш "Интернет" медээ-текоммуникастыг четкиде Тыва Республиканың албан ёзузунун сайтызынга чырыдып салыр.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутаттары республиканың кожууннарынче «Парламент хүннерин» эрттирери-биле үнүүшкүннүг хуралдарны уламчылап турар. Бо удаада олар Чөөн-Хемчик кожууннун малчын кыштагларынга, өөредилге болгаш кадык камгалалының объектилеринге, биче бизнестин бүдүрүлгелеринге барып четкенер.

«Хоойлужудулга база күүсекчи эрге-чагырганың төлээлеринге амыдыралда шиитпирлесе чогуур янзы-бүрү айтырыгларны тургузуп, саналоналды үлөжип, ажык чугааны чорудары чон-биле сырый кады ажилдажылганын дээштиг, ажыктыг аргазы болур. Ынчангаш чон-биле ужуражылгаларны эрттирип, парламентинин ажил-чорудулгазының дугайында таныштырып, моон соңгаар көдээ чоннун амыдырал-чуртталга байдалдарын экижидери-биле чурттакчыларның талазындан чүнү кылза экил, хоойлужудулга эрге-чагыргазының талазындан кандыг дуза херегил деп сүмележир дээш келгенвис бо» — деп, Тыва Республиканың Дээди Хуралының Даргазы Каңоол Даваа Чадаананың Культура бажыңыга болган хуралга чугаалаан.

Чөөн-Хемчик кожуун экономика болгаш социал адырның сайзыралы-биле республикада доктаамал болгаш быжыг черни ээлеп турар. Ындыг-даа болза кады демниг чедир шиитпирлээр журлуг айтырыглар база бар.

ШИИТПИРЛЭЭР АЙТЫРЫГЛАР

Тыва Республиканың Дээди Хуралының көдээ ажил-агы талазы-биле комитетинин даргазы Радислав Наважап Чөөн-Хемчик кожууннун арат-тараачын ажил-агыларын удуртукчулары, суму чагыргаларының даргалары-биле ужурашкан. Колдуунда «Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг» төлевилелдин киржикчилери база арат-тараачын ажил-агылар болгаш көдээ ажил-агы кооперативтеринин төлээлери малчын турлаанга кудук казырынга, тараа ажаар комбайн, чер чардырар трактор садып алырынга дуза көргүзерин дилеп турар.

Республиканың көдээ ажил-агы ямызында база кожуун бюджетинде көдээ ишчилерге техника садып бээр акша-хөреңги көрдүнмээн. Чаңгыс арга көдээ ажил-агыны деткиир талазы-биле федералдыг тускай сорулгалыг программаларга идепкейлиг киржири чугула дээрзин Радислав Наважап тайылбырлаан. «Ындыг-даа болза машина, трактор дээр малчыннарга, көдээ ишчилерге эргежок чугула техника болур. Чылдың дөрт эргилдезинде көжер-дүжерде-даа ажыктыг. Бо айтырыгны күүсекчи эрге-чагырга органны-биле кады сүмележип, боттарывыстың санал-оналывысты база кириер бис» — деп, Тыва Республиканың Дээди Хуралының көдээ ажил-агы талазы-биле комитетинин даргазы Радислав Наважап дыңнаткан.

Дуза дилээринден аңгыда,

ДЭЭДИ ХУРАЛ – ЧАДААНАДА

боттуг санал-оналды кирип турар арат-тараачын ажил-агылар удуртукчулары база бар. Чөөн-Хемчик кожууннун төвү Чадаанада «Прогресс» кызыгаарлаттынган харысалгалыг ниитилелдин даргазы Мария Куулар кожуунга ногаа, картофельди өстүрер чаңгыс аай төпчүткен черни аждарын сүмелеп, кожууннун араттарын эвилелдеп турар. Чижээлээрге, Баян-Тала сумузунун Кызыл-Хадын деп черде улуг хемчээлдиг тарылга шөлүн ажыглап, аңаа тараа культураларының, ногаа, картофельдин-даа дүжү-

чылдың 10 айларының дургузунда 403 эрге-хоойлу актыларын, ооң иштинде 90 хоойлужудулга болгаш Конституция айтырыгларынга хамааржыр 5 хире немелдени база 313 доктаалды хүлээп алган.

Тыва Республиканың бюджетин тургузары, ооң күүселдези, экономиканың кол адырлары болур биче болгаш ортумак бизнеске, көдээ ишчилерге деткимче көргүзери, инвестиция ажил-чорудулгазы, черни өнчү-хөреңги айтырыглары, транспорт ачы-дузанын хөгжүдери база социал айтырыглар депутаттарның

дүн шыгжап болур делгем оран савалыг көдээ ажил-агы кооперативин аждар бодалдыг. Ол ышкаш «машина-техниканы аңгы-аңгы сумуларже сөөртүп, ачылажып дилежип турбайн, хары угда чаңгыс шөлге тудар болзувусса, ынчан ол белең үрелбес» деп, Мария Аяк-Хээвна сагыш-сеткил долган бодалдары-биле үлешти.

Теве-Хая сумузундан Ахмед Ооржак Кежиг-Аксы деп черде тараа болгаш ногаа аймаан олуртуп турар шөлүн мал-маган саза баспазы-биле долгандыр кажалап алыр талазы-биле дуза дилеп келген. Дооразы 1, узун дурту 4 километр черни долгандыр боду кажалап эгелеп алгаш, артканын тус черниң эрге-чагыргазы азы көдээ ажил-агы ямызының дузасы-биле чедир акшаландырып бээринин дугайында айтырыгны Дээди Хуралдың көдээ ажил-агы талазы-биле комитети болгаш Чөөн-Хемчик кожууннун чагыргазы дуза кадар аргаларын өөренип көөр болган.

БО ЧЫЛДЫҢ ОН АЙЛАРЫНДА

Чөөн-Хемчикке эрткен парламент хүннеринин түңнел хуралына кожууннун удуртукчулары, ажил-агылар удуртукчулары болгаш сумулар чагыргаларының даргалары база киришкен. Экономика, кадык камгалалы, өөредилге болгаш культура адырынга хамаарышкан санал-оналдар, дилег, билдиришкенин дугайында айтырыгларны Дээди Хуралга делгереңгей чугаалажып көөр бис дээрзин Каңоол Даваа кожууннун ажил-ишчи чонунга дыңнаткан.

Тыва парламентинин депутаттары регионалдыг хоойлужудулганы сайзыраңгайжыдар талазы-биле улуг ажилды кылып чоруткан. Ниитизи-биле 2018

2018 чылда ажилының кол угла-нышкыннары ол болган.

«Инек — чөмгерикчи малым», «Социал картофель», «Социал хөмүр» губернатор төлевилелдери көдээ черге социал айтырыгларны шиитпирлээринге ажык-дузалыг бооп турар. Чоокта чаа Тываның Чазаа биле Дээди Хуралдың чөвүлел хуралына Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол-биле ук социал төлевилелдерни моон-даа соңгаар уламчылаар шиитпирни хүлээп алган бис» — деп, Дээди Хуралдың Даргазы Каңоол Даваа дыңнаткан.

Амгы үеде Чөөн-Хемчик кожууннун девискээринде «Инек — чөмгерикчи малым» губернатор төлевилелинде — 84, «Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг» төлевилелде 30 өг-бүлө киржири турар. Кожууннун эрге-чагырга органнының удуртукчулары үстүнде ады кирген төлевилелдерниң киржикчилеринин санын моон-даа көвүдөдир сорулганы салган болгаш Тыва Республиканың Дээди Хуралы-биле демниг ажилдаар сорулгалыг.

Тываның парламентизинин мурнунда база бир харысалгалыг ажил — республика бюджетин хүлээп алыры. Кол саң-хөө документизин удавас Дээди Хуралга депутаттар сайгарып эгелээр. Бюджет айтырыгларын көрүп тургаш, пенсионерлер, бертик-межел кижилер, хей ажы-төлдүг өг-бүлелер болгаш өскүс уругларның эрге-ажыын камгалаар дээш хоойлужудулга органы күүсекчи эрге-чагырга-биле кады сырый харылзаалыг ажилдап турар.

Дээди Хуралдың Даргазы, «Чаңгыс демниг Россия» партияның Тывада салбырының даргазы Каңоол Даваа Чөөн-Хемчик кожуунда Баян-Тала, Шеми суурларда спорт залдарның септелге-

зин, Чадаананың сесерлиинге чаартылга, чаагайжыдылга ажилдарын чорударына ашар хөреңгини «Чаңгыс демниг Россия» партияның «Таарымчалы хоорай хүрээлели» төлевилелде таварыштыр үндүрүп бергенин дыңнаткан.

Оон аңгыда республиканың кожууннарында культура одаларында Улусчу театрларны деткиир төлевилелди база чорудуп турар. Чөөн-Хемчик кожуунда Мерген-Херел Монгу аттыг Культура бажыңы бот-тывынгыр артистери баз деткимче акша-хөреңгини алган.

ЧАА ШИИНИ ТУРГУСКАН

Деткимчеге хей-аът кири чүгленген артистер чогаадык ажил-ижин улам шуудадып Николай Островскийниң «Оругалыг эрге-дужаал» деп шиини белеткеп көргүскенер. Режиссер Мариана Кара-Сал шиини чедимчелиг тургускан. Артистер боттарының рольдарын үлө дүүштүр бүзүренич кылдыр ойнап турарындан, залда олурга кижиги 19-ку чүс чылда болуушкуннарже шымныгып кире бээр. Ынчангаш шиинде бичии-ле солук каттырынчыг оюн-көргүзүм көрүкчүлөр адыш часкаашкынары-биле үдеп турганы оон дыткалы. Тыва Республиканы Дээди Хуралының Даргазы Каңоол Даваа баштаан депутатта база зал долдур чыгып келге чөөн-хемчикчилер шиини доост бээрге, туруп келгеш, ады часкап, улуг хүндүткел-бил артистерге өөрүп четтиргени илереткен.

Чөөн-Хемчик кожууну Улусчу театрының режиссер Мариана Кара-Салдың чугаазы биле алырга, моон мурнунда Тываның Улустуң чогаалчы Александр Даржайның бижээни «Четкер четкизи» деп шиини база тургускаш, найысылал Кызылга база Өвүр кожуунга 12 удаа чедиишкенин ойнап көргүскен.

Удавас чаа тургузуп алганын «Оругалыг эрге-дужаал» деп шиини Тываның Виктор Хооол аттыг национал театрына барып көргүзөр бис дээрзин хей-аът кирген, бедик тура-сорукту артистер чугаалап турдулар.

ШАҢНАЛ МАКТАЛДАР

Чөөн-Хемчик кожуунга Дээди Хуралдың хүннерин эрттирген үнүүшкүннүг хурал шаңналар макталдар тыспыр ёзулал-биле доозулган. Арат-тараачын ажил-агыларның удуртукчулары Айдаш Куулар, Ромеаш Ондар, кожуунда ажаал-төжөөл килдизинин начальниги Татьяна Куулар база Чадаана хоорайның мэри Чойган Монгуш ка Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) Даргазы Каңоол Даваа хүндүлел бижиктерни тывыскан. Соң аңгыда «Чаа орук» солунунун редактору Вячеслав Монгуш Чөөн-Хемчик кожууннун Хероженер чөвүлелинин даргазы Долаана Доскаар өөрүп четтиришкени бижиктеринге төлөттү болган.

Мерген Онда
«Шын» солунун кор

80 харлаанынга

ХООЧУН БАШКЫНЫҢ ЧАГЫЫ

Кижиниң төрүттүнгөш, өскөн чери дег эргим, үнелиг чүве чок. Бай-Тайганың Кара-Хөл сумузунун бир хемин Дапсы деп адаары, «чаныы» дээн уткалыг хемниң оң талазы кадар оутугазы-каңгылыг, кулча, маңгырынның, бедик даглар-биле хүрээленген, онзагай чуга ак-көк даштарлыг, унун дургаар чайын, кыжын кыңгырадыр ырлап чыдар кара сугларлыг, мал-маганы кандыг-даа берге өйдө чудава, а чурттакчы-хеминиң унунга Сырга Назындаевна Күдерек 1938 чылдың ноябрь айда төрүттүнгөн.

С.Н. Күдерек.

Ававыстың кырган-ачазын тпа оглу Чаш-оол Күжүгет (Дапсы уктуг), кырган-зын Дэек уруу Анай Күжүгет (Көөп-Сөөк уктуг), ава-Чаш-оол уруу Серенчап үгет дээр. Чашкы үелерин сы хемниң кыдыынга кырган-иезиниң өшкү-хоюн кадар-т өскөш, школаны дооскан нда, Кызылдың башкы ин-гудун 1961 чылда дооскан. Бай-Тайганың Кызыл-Дагга, Кара-Хөл ортумака школа-га хүндүлүг дыштанылгаже жеге тыва дыл, төрзэн чо-башкылап келген.

Аныяамдан башкылааш, дыг үелерни көрбедим дээр, ыгыя кошкак өөредилгелиг уулдарга немелде кичээл-ни эрттирип, хоочун баш-арның арга-сүмезин ап, ада-ар-биле сырый харылзааны ыглап, өөреникчилерниң адыкчы салым-чаяанын кип, Судак аттыг чечен-аал бөлгүмүн удуртуп,

өөреникчилерниң уран чүүлге сонуургалын оттурары — меңээ кижизидилгениң база бир чугула арга-мергежи болур — деп, аныяк башкыларга арга-сүмезин дамчыдып, авам чугаалап орар киж.

Сырга Назындаевна суурнуң уран чүүлүнүң идепкейлиг кир-жикчизи боордан аңгыда, хей-ниитичи, школага партия эге организациязының секретары, «Кара-Хөл» совхозунун партия комитетиниң кежигүнү, суурнуң Херээженнер чөвүлелиниң дар-газы, каш удаа көдээ советтиң болгаш район Совединиң депутадына депшиттирип, башкы болгаш хей-ниитичи

хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип ажилдаан.

Боду топтуг-томаанның, эвилең-ээлдек, улуг-бичии кижилер-биле чугаалажып билер, кижизиг аажы-чаңыг. Ооң 40 ажыг чылдар дургузунда баш-кылаан өөреникчилери ажил-ижинге харысалгалыг, алдар-лыг кижилер болганы өөрүнчүг. Оларның аразында Тываның культуразының алдарлыг ар-тистери Александр Халарбаа, Андрей Өпей, даш чонукчу-зу Владимир Шомбул, журна-лист Сергей Хертек, Иштики херектер хоочуну Күдер Сонам, Москва хоорайда улуг кезер эмчи Камыска Кара-оол, афган дайынының киржикчизи Антон Фабрик болгаш өскелерни адап болур.

Амыдыралга дески чүве каяа турар, Сырга Назындаевнаның 5 ажы-төлүнүң хеймери ийи айлыг турда-ла, уругларының адазы чок болган. Өскүс уругларын өстүрбүшөөн, холун сула сал-байн, аныяк башкы ажылынга

Чаа субурган чанында эштери-биле.

бердинип, пенсияже үнгүжеге чонунга бараан болуп ажил-даан.

Хоочун башкы ававыстың тура-сорукуг ажил-ижин үнел-ээн шаңналдары хөй, олар-ның аразында эң-не дээди шаңналдары: «Күш ажилдың алдары» орденниң 3-кү чергези, «Күш-ажылга шылгарал дээш» деп медаль, «Күш-ажылдың хоочуну», Маадыр ие, Ленинчи юбилейлиг медаль, РСФСР-ниң Улус өөредилгезиниң Хүндүлел бичии, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Прези-диумунун Хүндүлел бичии, Тыва Республиканың Дээди Хуралының Хүндүлел бичии дээш оон-даа өске.

Мындыг сактыышкын база бар. Бир-ле катап партия хура-лынга Сырга Назындаевнаны үр чылдарда чымыштыг, үре-түннелдиг ажил-ижидээш Ленин ордени-биле шаңнаар дугайын-да айтырыгны көдүргөн. Чамдык даргалар чөптүгзүнгөн, а бир дарга: «Сырга Назындаевнаның авазы бүдүүлүк чоруун салбаан, эрениң-не хериминиң иштинде шай өрү-куду чажып турар, ын-чангаш авазының бо бүдүүлүк чоруун соксадып алырга, ор-денни тыпсыр болза эки» — ди-ген дээр. «Коммунист кижиниң авазы шай чажып турары дээш ол орден ынчалдыр-ла келбээн» — деп, авам чугаалаар киж.

Шынап-ла, кырган-ававыс Се-ренчап Чаш-ооловна бүгү назы-нында үжүк-бижик билбес-даа болза, 90 харлыында безин Бай-Тайгазынга, оран-таңдызынга чажыын чажып, чалбарып, совет үеде, Шагааны демдеглевейн турар өйдө, бодунуу-биле «Ша-гаа — чаа чыл ам келди» деп саңын салып, езу-чаңчылдарны уйнуктарына өөредип, көргүзүп чораан буянның өгбевис чүве.

Бо чылдың ноябрь 15-те мугур 80 харлаар ававыс Сырга Назындаевна 5 ажы-төлдүң, 23 уйнуктарның буянның кырган-авазы, 2 уруу соон салгаан баш-кылар болган. Ортун кызы Алена Иргиттиң чогаатканы шүлүүн бараалгаттывыс.

Анаймаа САТ,
хеймер уруу.

ХООЧУН БАШКЫНЫҢ ЧАГЫЫ

Кидис өгнүң дүндүүн өттүр
Караңгыда айны көрүп:
«Келир өйдө кым боор чоор?»
деп,
Каш-даа аңгы боданыр мен.

Мени кым-даа «башкы бол»
деп,
Мининдирил чагываан-даа.
Дүндүк өттүр чыраан айның
Дүлгээзини болуп чыгат.

Бежен харны ашкыжеге,
Бажым дүгү агаргыже,
Бичии чаштар кижизидип,
Башкы болуп ажилдадым.

Сезен харга чедир чурттааш,
Сактып билип олурарга,
Көрбээн, билбээн
чүвем-даа чок
Көдүрбээн хөңзэм-даа чок...

Акшый берген кырган өгбе
Аныяк-өскөн оолга, кыска
Амыдырал уг-шуи кылдыр,
Аксы-домаам — чагыым
болзун:

Аът болуру — кулунундан,
Аныяндан адың камна.
Ада-өгбе чечен сөзүн
Ажыр баспа, алдаг кылба.

Өөрүшкүлүг чуртталганы
Өөскүдөр бодуң-дур сен.
Өшкен от дээш чылдак дилеп,
Өскелерни буруудатпа.

Амы-хууда чуртталганда,
Арты-бетин көрнүп чору.
Аскай берген эжиң кагба,
Аартыктавайн дөгүдүп каг.

Эрткен-барган
чуртталганы
Эргий бодап, сайгарып чор.
Элеп-түрзэн эжиң кагба,
Эгиннежип дузалап каг.

Бөрү бажы мөңгүн тыпкаш,
Билиргеве, менээреве.
Аът бажы алдын тыпкаш,
Адааргатпа, кончуургатпа.

Амыдырал каш-даа чаңнаар:
Азыр-даа, бүргей-даа бээр.
Тайып ушкаш, даянып тургаш,
Тутканын салбайн,
туружуң кагба.

Ажыл-ишчи кижилер

УЗУН НАЗЫЛЫГ ЭРЕС МАЛЧЫН

Ооржак Бойду оглу Да-ый-оол 1928 чылдың май 6-да Ооржак Сундуй оглу Бойду биле Ооржак Кес-ий кызы Чанчывааның и-г-бүлезинге Алды-ы-к-Ойда Чараш-Терекке өрүттүнгөн. Ооң адазы ш кадайлыг чораан ди-сир. Бо кадайындан тос-жы-төлдүг. Ам олардан и-и-Хемниң Шивилигге Да-ый-оол биле Калдар-оол пар иелээн арткан.

Дарый-оол Ак-Белдирге беш-с дооскан. Ачазы 55 хар-нда чок апарган. Ол «Кызыл-дыс» колхозтуң Алды-Ак-чылгызын кадарып турган.

колхозту Хемчиктиң «Ти-и-е» колхозунга каткан. Ол Би-и-Хаяга алдан хире шары-ра берген. Эжи Чолдак-Са-биле кады Шыраа-Булактан-ы-ыаш чүдүрүп алган. Ол-ш Сундуй дээр дүжүмет

оларны ажылдан үндүргөн. Дарый-оол 1952 чылда Донгак Санаа-Байыр кызы Хүреңмей-биле өгленип алган. Ол-ла чы-лын кезек эрлер баазаның күзүн-согар инектеринден келир чы-лын төрүүр каш инектерни эр-молдургалар, казыралар-биле орнап алган. Ол дугайын Ооржак Хожулаа шагдаа черинге бүдүү-дыңнадыпкан.

Чүнү-даа оорлаваан, чүгле-төрүүр хунаннарны эр казы-ралар-биле орнап алган чеди-кижини бөлүк оор дээш хере-чизи-биле кады хөй чылдарда-шииткен. Ол дээрге үениң аайы-биле политиктиг күчүлел-дир-ийин. Дайынга эки тура-биле-киржип чораан гвардейжи, ком-мунист Монгуш Сендажыны оор-бөлүктүң хартаачызы кылдыр-санааш, 1952 чылдың чайынын-да 18 чылга, ооң эжи Ооржак-Дартаңны база ынча чылга-хосталгазын казып шииткен.

Өскелери Хожулаа Ооржак, Очуркай Ооржак, Очур-оол Оор-жак, Дарый-оол Ооржак, Очур-Күжүгет сугларның дөгөрезин-10-10 чылдарга шииткен. Кызыл-Тайгага радистеп турган Монгуш-Доржу-Белек бичии болганда-бөлүк оорларны дөгөрезин боо-лап каапкан деп хоп тараткан. Оларның ада-иелери, алган-кадайлары, кады төрзэннери-муңгарап, ыглажып турган. Уда-ваанда олардан чагаалар кээп, нүгүлчүнүң мегези туттурган.

1953 чылдың мартта Сталин-өлүрге, оларның шииттирген-хуусааларын кызырган. Бир-чылды эрттирерге, үш чыл кыл-дыр санап турган. Дарый-оол-херзэн Таңдыга ажилдап эрт-тирген. Сендажы биле Дартан-соңгаарга ажилдап турган. Үш-кижиниң кайызы-даа дөрт чыл-ажыг болгаш чанып келген.

Ооржак Бойду оглу Дартан-дунмазы Дарый-оол-биле кады

Бии-Хемге кээп кайызы-даа-кадарчылай берген. 26 харлыг-аныяк Дарый-оол кадайы Донгак-Хүреңмей-биле Өөкке 1956 чыл-дан 1990 чылга чедир совхозтуң-хоюн кадарып, күрүнеге ак сет-килдиг бараан болуп келген. Дүжүметтер ону эскербээн, орден-медальдар-биле-даа-шаңнаваан. Кол-ла чүве ында-эвес. Ол энерелдиг кадайы-биле-хөй ажы-төлдү төрүп, азырап, бут кырынга тургузуп каан. Оларның аттары бо-дур: Оор-жак, Кара-оол, Николай, Зоя, Нина, Радик, Марина, Урана, Аяна, Долаана. Боларның авазы-электен өске оранче чорааны-кончуг хомуданчыг.

Ооржак Дарый-оол Актың-ак-көк кадыргылыг, киж дег-белдерлиг тайга-даг хеми-Алаштың оглу. Ол Актың арга-дагыг делгемнерин, Шыдаяк-ты, Узун-Кыйыгны, Кюрганнар-ны ам-даа сактып, дүжөп-даа-чоруур. Кижиниң төрзэн чурту-чеже-даа чыл эртсе, сагыштан-каа үнер боор. Ол аныяанда-дыңнап өскөн ырларын ам-даа-утпаан, эзеңгизи дыңзаанда

бадыра-даа бергилээр.

Улай-улай таакпылажыр
Узун даңзаң эккел уруг.
Узун даңза боду билзин,
Орай кежээ чедип кээр сен.

Дарый-дарый таакпылажыр
Дая даңзаң эккел уруг.
Дая даңза боду билзин
Таваар кежээ чедип кээр сен.

Кызыл дыргак сыңмас бажың
Кайда дырап ор сен уруг?
Кыстар чаңын чаңнап орап
Кайда чаңнап ор сен уруг?

Ногаан дыргак сыңмас бажың
Кайда дырап ор сен уруг?
Оолдар чаңын чаңнап орап
Кайда чаңнап ор сен уруг.

Көшкүн чоннуң эрес оглу
Ооржак Бойду оглу Дарый-оол
бо чазын 90 харлаан. Ол ам-даа-шээр малын, инектерин кадарып-чоруур. Аңаа кадыкшылды, чүс-хар ажыр чурттаарын сеткилим-ханызындан күзедим.

Адай-Монгуш БАЙЫР-ООЛ.
Кызыл хоорай.

Хоочуннар аравыста

АНАА ОЛУРУП ШЫДАВАС

Аныяк-чалыы үөлөрүндө күрүнөгө бараан болуп, Тываның хөгжүлдөзүгү үлүг-хуузу кириген ачы-хавыялыг кижилерниң бирээзи — Билчиир Ховалыговна Натпит. Ооң өскөн чурту — Ак-Туруг.

Амгы үедө ол Чаа-Хөл кожуунун девискээринге хамааржыр. Ол шагда чаа үндезилеттинген Саргол арбанның Изиг-Кара деп кыштаг хонашка аныяк өг-бүлө Санчай Эрелчиновна, Натпит Алаң-Хооевичиниң 2 оол, 1 кызының соондан 4 дугаар төлү болуп, 1943 чылдың орай күзүн бичии чаштың чидиг үнү чаңгыланган. Ава-ачазы ону Билчиир деп адап алганнар.

Ак-Туругунун девискээри катимистиг, аң-меңиг, тараалаң шөлдерлиг. Ол үедө аңаа Ленин аттыг колхоз турган, даргазы Федотовтуң аайы-биле орус чурттакчылар база хей турган. Ырак эвесте Кара-Суг деп черде чес рудазының бүдүрүлгези бар. Аңаа соңгаартан чаладып келген специалистерниң ажил-төлү өөренип турган болгаш, школавыс орус класстарлыг турду.

1948 чылда Подмоскovieден хуваалда-биле келген Васильевтерниң өг-бүлөзи көдээ аалдарның уругларынга улуг үлөгер-чижек болган. Павел Дмитриевич дээди эртемниң мал эмчизи, кадайы Мария Михайловна башкы. Колхозка келгеш, үр болбаанда олар тыва дылды өөренип алганнар.

Билчиир 1960 чылда 8-ки классты доозупкан. Улаштыр улус-чон аразына чаңчыгып, чаа чүүлдерге өөренип алзын дээн бодап-биле ачазы ортун уруун Шагаан-Арыгда ажилдап-чурттай берген дунмазының бажыңыга эккеп каан. Акызы Хураган-оол Монгуш ону кожуунун социал хандырылга (райсобес) черинге санакчыла-дып кирип каан. Аңаа Билчиир кызымак, макталдыг 2 чыл ажилдаан. Ажилдап турган чылдарында бичелеп акшата-төгериин чыып, идик-хеп садып алгаш, ажилындан үнгеш, аалына кезек дыштанып, шыналдаларга белеткенип алгаш, Кызыл хоорайга айттаныпкан.

Кожуун-суурлардан келгилээн үе-чергелери-даа хей болган. Көдээ ажил-агый техникумунун мал эмчизи салбырынче чииги кончуг дужаап кирип алган. 3 чыл 6 ай иштинде сургуул чылдар билдиртпейн эрте берген. Сөөлгү чылда Таңдыда Сосновканың дуржулга станциязынга бүдүрүлгө практикасын ажыктыг, солун эрттиргени утундурбас.

1966 чылдың июль айда техникумну тергип эки дооскан 3 комсомолчу кыстарны ыраккы Өвүр кожуунче хуваап чорудупкан. Оларның бирээзи Билчиир Натпит болган.

Ол үедө Өвүрнүн Мирчин Монгуш даргалаан «Торгалыг» колхозка (амгы Дус-Даг суур) тура-соруктуг, эрес кыстар эки хүнде ажилдап четкеш, аргадуржулгалыг, улуг дээди эртемниң зоотехник Лайзаа, партком даргазы Чамбал-оол дээш өске-даа удуртукчуларның дузазы-биле чаа ажилына ижигип шуудай бергеннер. Аңаа улуг мал эмчизинге ажилдап турган Базыр-оол Монгуш орнунга Билчиирни өөреткеш, ажилын хүлээди бергеш, боду кожуун төвүнче ажилдап чоруй барган.

Мал эмчилери 4 хойжу бригадага үскөн шээр малдан аңгыда, 2 сүт-бараан фермазы-биле Чаа-Суур салбырын кады харылап турган. Комсомолчу аныяктар Билчиир-биле Чадаана чурттуг Хандырмаа Тюлюш ол-ла хевээр тус черден салымын тып, Дус-Даг суурга келип болуп артып калганнар. А Шемичурттуг эжи Валентина Монгуш амыдыралының аайы-биле өскээр чурттап чоруй барган.

АЖЫЛ-ИШЧИ, БИЧЕ СЕТКИЛДИГ

Мээң ада-ием база Дус-Даг чурттуг улус. 1967 чылда 7 класс дооскан турган боор мен, ынчан колхозка малчынап чораан Күске кырган-авам, мээң авам, ачам-биле чугаала-жып олурганын дыңнаан мен: «Хоювусту 2 удаа чугдурдувус. Билчиир эмчинин мөгө-шыырак деп чүвезин. Дилеп алган оолдарывыстың күш-шыдал-чогун кайгадывыс, чадажып турда, «Мынчаар кылыңар» дээш, хойларны бичии када чугдуруп каапкан-дыр-ла. Магалыг-ла ажил-ишчи, бөдүүн, биче-сеткилдиг төл-дүр.

Чылдар караңдадыр солчуп эртип, назы-харывыс улгады берген. Школа соонда өскээр ажилдап-чурттап чорааш, бир-ле шөлээм үезинде аалымга чеде берген бис. Мал санаашкыны, анай-хураганнарга профилактик тарылга дээш, кажаада ажил кидин түлүк. Ынчан көөрүмге, Билчиир Ховалыговна аныяк специалистерге ажилын айтып өөретишаан, башкарып турар болган.

А дедир эп чанар үевисте кызыгаар эрттирилгезинге көргүзөр эът, алгы-кеш аймаанга чөпшээрел бижик алыр дээш, көдээ советке секретарь манап турарывыска, чанында совхоз конторазында чүлге Билчиир Ховалыговна көстүп чоруп турар. Секретарьны манап турар чурттакчылар: «Ховалыговнаны кончуг-ла шын депшиткен. Ажилчын комитет-биле парткомну катый хаара харылаан хевээр, чурум шыңгыраан. Даргаларның ажилче озалдап келирин соксадып каан болдур ийин» — деп мактаанын дыңнадым. Бөдүүн чонун караа көскү дээри-ле чөп. Бо сөөлгү ужуражылгавыстан бээр база хей-хей чылдар эрткен. Ам ол хоочунувус 75 харлап турары бо.

Колхозтуң улуг мал эмчизинден эгелээш, совхозтуң ажилчын комитетин удуртуп, партия эге организациясын баштап, Херээженнер чөвүлелин даргалап, хей чылдарда мога-шылаг чок ажилдап келгеш, 1993 чылда хүндүлүг дыштанылгаже үнзе-даа, ооң сеткили оожурга-ваан. 1995 чылда бай-шыырак, мурнакчы чораан совхоз буступ дүшкеш, кооперативтер апарган. Оларның бирээзи, «Кадыгбай» көдээ ажил-агый

бүдүрүлгезин 1998 чылга чедир удуртуп ажилдааш, кадыы баксырааны-биле халашкан. Кезиштин соонда байдалы экижи бергенде, 2-ги чурту болган Торгалыгга бир-ле эки чүүлду кылып каар дээн күзөл ону амыратпастан.

Дус-Даг малга таарымчалыг оран болгаш, хуу улустуң хой-өшкүзү өзүп турган. Бир чылын чут болгаш бода малга дыка хорамчалыг болган. Хоочун коктуг, черле билир-таныыр дарга-бошкалары бар болгаш, Көдээ ажил-агый яамызынга каш удаа кирип тургаш, хуу малды кадык, шын болгаш көвүдөдир өстүрер сорулга-биле Торгалыг, Чаа-Суур, Ак-Чыраа суурларны харылаар мал эмчилериниң участогун катап тургускан. Аңаа тептинип алгаш, күрүнөгө катап мал бажын тургузар арганы өөренип, ажилчын олуттарны чедип алган. 2001 чылдан эгелеп чөпшээрелди алгаш, боду шуудадыр башкарып бергеш, шалыңныг фельдшер, санитар штатты кылган.

Б.Х. Натпиттин күш-ажылы хилис барбаан. Ооң школа, техникумдан бээр кадагалап, шыгжап чорууру хүндүлөп бижиктери, дипломнары эңдерик. Эн-не үнелеп хүндүлээри: социалисттик чарыштын тилекчизиниң хөрек демдектери, «ТР-ниң алдарлыг ажилдакчызы», «Күш-ажылчы шыггарал дээш» медальдар ооң хөдөөн каастап чоруур. Эки кылган ажил элөп-читпес алдар. 2003 чылда көдээниң өске мурнакчылары-биле кады Кызылга 2 өрээлдиг чаагайжыдыр туткан бажыңны алган. Аңаа чурттай бергеш, өөрүп-четтиришкенин дем-дээ кылдыр кандыг-даа дугуржулга чокка 2 чыл дургузунда бажыңының подъезд, девискээрин аштап ширби турган. Чурттакчылар черле быжыглаттыңан дворник деп бодап турганы база бар. Көдээ суурга үргүлчү-ле шимченип өөренип калган болгаш, чүнү-даа кылбас, белен бажыңга чалгаарап, олуртунмастап турганы ол-дур ийин.

Оон 2009 чылда харын керээзугаар дворниктээш, 6 чыл болгаш аныяктарга хүлээткен. Анаа олуртунмас чоруу ооң-биле соксап кагбаан. Бодунуң күзели-биле Пушкин 69 деп 2 каат чараш бажыңның подъездин септеп чараштап, девискээринге янзы-бүрү чечектер олурткаш, чай санында күзөлдиг чурттакчыларның күжү-биле суггарып тургаш, 2010 чылдан бээр девискээрни бүрүнү-биле ногаанчыдып, дерип алганнар. Сөөлгү чылдарда болуп турар «Чечектелген Кызыл» деп чаагайжыдылга мөөрейиниң доктаамал киржикчилери. Ооң чараш чүүлге сонургалын деткип, дузалап чоруур кожолары: Полина Кенден-Сүрүновна, Роза Даваа, Наталья Ооржак, Софья Салчак болгаш өскелер-даа өөреникчи уругларын-даа дузалаштырып ап турарлар. Хүн бүрүдө өскелерни албадаары берге дээрзин эрес-кежээ улус билир болгаш, чамдыкта Билчиир Ховалыговна чааскаан-даа суггарып турар.

Найыралдыг кожолар чыл санында сентябрьда хоорай хүнүндө түңнээр мөөрейге баштай 3-кү, оон 2-ги черлерге төлөтпиг болуп, сөөлгү чылдарда 1-ги черни бүзүрелдин-биле чаалап ап келгеннер, а бо 2018 чылда чемпион болганнар. Юбиярга моон соңгаар-даа быжыг кадыкшылды, бедик тура-сорукту күзеп каалыңар.

Нина СЕРЕНОТ.

БИР ДИРИГ-ЧУРУКТУҢ ТӨӨГҮЗҮ

Каас-шиник, чурумалдыг Тыва чуртумга 87 харның артын ажыр басып үнүп келдим. 21 чүс чылдың бе-динден хая көрнүп, амыдырал-чуртталгамда тава-рышкан ужураалдарымны эргий бодап оргаш, теле-экрандан бир кадрны көрүп кааш, кырый берген-даа болзумза, угаан-медерелим сактышкыннарга алзы бергенин эскерип кагдым.

Мээң ол көргеним кино-чурукту 1937 чылдың август айда, 6 харлыг оолчугаш турумда тырттырган. Дириг-чуруктуң кол утказы: тываларның амыдыралындан дүк салып, кидисти кылып турарын көргүскөн. Оон бээр ам 81 чыл эрте берген, ону салгалдарга солун төөгү болур чадавас дээш сактып бижидим. 1937 чыл. ТАР 1921 чылда тургустунгаш 16 чыл болганда, Барыын-Хемчик кожуунун Аяңгаты сумузуңуң Суг-Бажыңга чайгы Наадым үезинде тырттырган кино чурук-тур.

1928 чылда Россия биле керээз чаргаш, Кара-Даштын (амгы Ак-Довурактын) даг-дүгүн казып эгелээри-биле даг тывыш артелин ажиткан. Казып тыпкан даг-дүгүн чайын төве-биле, кыжын айттыг шанак-биле Кызылче дажыглап турган. Оон чоорту барыын кожууннарже демир-чычаан оруун тудуп эгелээн. Ону 1937 чылда Кызыл-Мажалкыче кирип тудупкан. Чоннуң кол аргыжар оруу-биле аш-чем барааннарын сөөртүп, почтаны дажыглап турар апарган. Оон аңгыда чагылар баштарында демир удазыннарны херип тургаш, телефон харылзаазын улапкан.

Садыг, тудуг, өөредилге, культура харылзаалары кал-барып, Россияның Культура яамызы-биле оюн-тоглаа, концерт, кино-чурук тырттырар артистерни база чорудуп эгелээн. Олар-биле кады Кызылга чаа тургустунган театр артистерин бистиң кожуунуң Наадым байырлалыңа айтканнар. Телефон дамчыштыр ол байырлалды Аяңгаты-Аксында Суг-Бажыңга эрттирерин дыңнадырга, шык кыдыңга 2 өгнү тиккеш, аңаа артистерни уткуп хүлээп алыр кылдыр баш бурунгаар белеткээн.

Чарлаан хүнүндө хей чон чыгып келген. Бижиктиг-Хая баарында доозун довураан көдүрүлдүр шапкан айттыг кижилер, машиналар барааны көстүп келирге, «кел чыдырлар, машинаның хейүн» дижи, алгыржып турдувус.

Мурнунга чораан чиик машинадан 3 кижү үнүп келди. Кожуун даргазы Чадамба Монгуш, культура сайыды Данов Седип-оол, бирээзи артистерниң удуртукчузу орус эш болган.

Кожуун даргазы даг үлетпүрүнүң ажиттыңганы-биле Барыын-Хемчик кожуунче орукту кылып, орус күрүнө-биле культурлуг харылзааларның эгелээнин дыңадып, Наадым байырлалын ажиттыңганын чарлаан.

Бистиң, бичии оолдарның тудуп суйбаан-на чүвевис чычаан. «Көрем, ол хире маңнап келгеш деритпес, дуюглары тырыкы болгаш чоруу чымчак, шимчеп чорда, хөдээ киргиредир ажилдап чоруур, артындан ыштапыр, чыттыг» — дижи, долгандыр көрүп маңнажып-ла турар бис.

Ол үедө ногаан шыкка тип каан ийи өгдөн чараштыр кеттинип алган артистеривис көстүп келгеш, ырлаар хааржакты (патефонну) ойнадыптарга, шуут кайгап ханмаан бис. Хей-ле улус ырлажып турар. «Мындыг бичии хааржак иштинче хей киж

канчап кире бергени ол?» — де магадап көрүп турар бис.

Дараазында эдер-хааржак уштуп эккелгеш, (баян) ооң «көөктерин ээлгир салаалары биле басып тургаш, чараш аягаларны ойнай бээрге, таалайдынап турдувус.

Артистер Кара-кыс биле Свилбаа ырлай бээрге, эш-өөр уруглар адыш часкап, куспакта чып турдулар. Мындыг хевирги тыва оюн-тоглааны бир дугаа көрдүвүс. Ам орус артистер көрүп эгеледивис. Бир клоу кижү үш-булуңнай дүрүп каа саазын иштинче холун сука, арбай каржаңын адыштап эккелгеш, улуска үлөп бээрге, дайың чир турдувус. Оон бир катап хилун ол-ла саазынче кирип сука, бора-кодан уштуп эккелген. Чадаа чир-шон дүжүп кайгап, аайы тып чадап, «бо-даа черле аңаа эвес кижү-дир» дижи, сест берген бис.

Концерт соонда кино-чурук тырттырып эгелээн. Чогаады чы бөлүк ийи хүн иштинде дириг-чурук тырттырып ажилда келген. Ол дириг-чурукту 1937 чылда кино кылдыр үндүрүпке бистиңге чедип келген. Ооң көөрү-биле Аяңгаты сумуну төвү Дөргүңгө чарлапкан. 2 чыгыны черге кадааш, аңаа аяк төстү хере аскаш, кежээ хуажа бээрге сумунуң бир дугаа киномеханиги Сеңгилдиг Куула кинону көргүскөн. Кино үезинде улус дүймөп, өөрүп, «Сен дууру сен, дөө ол аваң-дыр, кыргачаң-дыр» дижи, хөөрөп-л турганнар.

Ол кинонуң үнү чок, ынча ону «дириг-чурук» деп турга ону чаңгыс катап көргеним ол. Күзүн октябрьда «контрлар дээш улусту тудуп, хоругдап эгелээн. Бистиң сумудан Чадамба Монгушту, Ак-оол Сааяны (Ак-Чаян), Манчың, Чаяакчы-Хели Бүдүп сугларны тудуп апарган. Ол кинону көргүзерин база хору каан.

1964 чылда буруу чок кижилерни агартып, хоругдаттырга кино-чуруктарны база көргүзүп эгелээн. Тыва кинону сактып келгеш, ол үедө тыва телестудияның даргазы Далай-оолче чагаа бижииримге, ол документалды кинону тып алган байдалды Бир-ле кежээ көрүп олурарымга, 1937 чылда тырттырган кинону чамдык кадрларын көргүскөн. Ында дүк савап олурар улустуң оң талазында Тавакай Монгушту таныдым. Согаашта тараа соктап олурар Санчай-Лама Куулар ирей, ооң чанында тараа челбип олурар Макпаа база оон уруу-дур. Кидисти салгаш, өзек ыяшта ораап турар, узун чаштарын кестирип каапкан кадай-кыстар авамның өөрлери-дир, ында чүлгө Хөлбейни таныдым.

Кежүк турар аалда бир молдургада ушкажып алган 3 оолдун эң мурнунда Белек Ооржак (Асхан Белек), шыкта ыяш өзекте орааган кидис сөөртүп турар айттың кырында бичии оол Марзын-оол-дур. (Дары-Сүрүң башкыңың дунмазы).

Кинонуң чамдык кадрлары көзүлбейн барган чораан. Ылаңгыя кожуун даргазы Чадамбаны көргүскөн кадрларны узуткап каапкан байдалдыг.

Бо болуушкунну бижий берген чылдагааным, ону дыңнап уйнуктар меңээ ужурашкаш, үт төөгүнү солунга бижирин дилээ. Мен хөөкүй угаан баксыраан болгаш, хейнү сактып бижип албас-тыр мен.

Бады ООРЖАК.
Кызыл хоорай.

Бүгү-российжи мөөрей

МЕРГЕЖИЛИНИҢ
ТЕРГИИНИ

Чыл санында эртип турар Бүгү-российжи "Туризм адырында мергежилиниң тергиини" деп профессионал мергежилдер мөөрейинге Тывадан 20 харлыг Чингиз Дүгержаа тергидиэн.

Ноябрь 2-де Москвага ук мөөрейниң итилекчилерин шаңнаар байырлыг езулал болган. Туризм талазы-биле федералдыг агентилелдин удуртукчузунуң оралакчы Николай Королев итилекчилерге шаңналдарны тывыскан.

"Тогу Тур" аян-чорук агентилелиниң Чингиз Дүгержаа "Таарымчалыг туризм адырының специализи" деп тус-

кай номинацияның итилекчизи болган. Шаңналдар тыпсыр езулалга 20 харлыг Чингизти мөөрейниң эң-не аныак киржикчизи дээрзин демдеглээн. Ол чүгө "Тогу Тур" агентилелиниң дуржулгалыг гиди эвес, Тываның Күрүне университетинин 3-кү курузунуң студентизи. Мөөрейниң негелдезинде киржикчи 3 чылдан эвээш эвес ажил стажтыг турар ужурлуг. А Чингиз 18 хар четпээнде-ле ажилдап эгелээн болгаш, ол негелдеге дүгжүп турар.

2013 чылдан тура эгелээн бо мөөрейниң кол сорулгазы – туризм адырының хандырылгазының шынарын экижидери, турисчи мергежилдерниң ат-алдарын бедидери, ол адырның өөредилге албан черлеринин доозукчуларының ажил рыногунга хергелелин чедип алыры, дуржулгалыг специалистерни хаара тудары, деткири.

"Туризм адырында мергежилиниң тергиини" мөөрей бо чылын Россия Федерациязының 62 субъектинге эрткен, ооң аразында Тыва база кирип турар. Мөөрейге аалчылар бажыңнарының ажилдакчылары, турисчи агентилелдерниң менеджерлери, гидтери киришкен. Тускай 3 номинацияга уруглар болгаш элээдилерге туризм талазы-биле менеджерлер, таарымчалыг туризм адырының специалистери база очулдурукчугидтер билиг мергежилин көргүзүп адааннашкан. Мөөрейниң федералдыг чадазынга Россияның 40 регионундан 110 специалист киришкен.

Бистиң корр.

УЛУГ ОРУКТУ
АЖЫТТЫВЫС

Россияның пенсионерлер эвилелиниң чарлааны "Хорлар демисели" деп мөөрейниң үшкү көрүлдөзи Москва областың Сергиев-Посад хоорайга сентябрь 24-27 хуннерде эрткен. Россияның 78 девискээринден 11 муң хире киржикчилер 30 хор, 11 ансамбль ол көрүлдөге киришкен. Тываны "Чечек-Саян" ансамблдин 14 ыраажылары ол бүгү россияжи көрүлдөге төлээлеп чораан.

"Хорлар демисели" деп мөөрейниң бирги чадазынга "Чечек-Саян" ансамбль тыва улустуң "Тандым турда" деп ырызын Роберт Лесниковтуң хор ырлаарына таарыштырганы эзугаар Тываның культуразының алдарлыг ажилдакчызы Кертик-оол Данзынның баянга үдөлгөзи-биле бедик көдүрлүшкүнүгү күссеткен. Көрүкчүлөр хорнуң ыраажыларының үннеринин чаражын магадап, тыва улустуң ырызының оларның сеткилинге дыка таарышканын чугаалап, өөрүп четтиргенин илередип турганнар.

Березняки суурнуң Культура бажыңына концертке киржип, ооң чурттакчыларына тыва улустуң ыры уран чүүлүн бараалгаттывыс. Россияның пенсионерлер эвилелиниң даргазы Владимир Клоцкий, "Хорлар демисели" деп мөөрейниң жюри даргазы, Гнесин аттыг училищениң башкызы, профессор Татьяна Малышева олар кээп дыңнааннар. Бистиң ансамбль-биле тускай ужурашкаш, "Бюрбээниң "Айлаң кужум" деп ырызын Вероника Чоодунуң орус дылга ырлааны онзагай болду. Евгений Птичкиниң "Улуг делгемнер" деп ырызынга Титов Санчаттын солистэни орус кижиден артык, хоюг, уян-дыр" – деп демдеглээннер. Ансамблдин күсселдезинге А. Чыргал-оолдуң "Тыва черивис"

ырызы, совет композиторларның ырларын поппуриге ырлааны база чараш деп мактааннар.

Тыва чонувустуң эртинези сыгыт-хөөмейиниң бургандан чаяалгалыг күүседикчизи, Россияның алдарлыг артизи, Тываның улустуң хөөмейжизи Мөңгүн-оол Ондарның сыгыт-хөөмейин эң баштай дыңнааннар "Хорлар демисели" деп мөөрейниң киржикчилеринин аразында хөй болган.

Надежда Агбаан-Шыраповна Кууларның тургусканы "Тогу улустуң чурумалы" деп күүселде-биле Ямал-ненец округтуң Лабытнанги суурнуң "Чаровницы" улусчу ансамбли-биле мөөрейлештивис, артывыста видео-слайдывыс база кончуг чараш. Көрүкчүлөр диңмиттиг адыш часкап, бисти деткиди, "Эр хейлер!" деп алгыржып турдулар.

Самолётка дедир чанарының билеттерин эрте садып алкан чылдагаан-биле "Хорлар демисели" деп мөөрейниң түннелдерин дыңнаар, гала-концертке киржир арга чок болган бис. Ынчалза-даа улуг көрүлдөге киришкенивис-биле өскелерге орукту ажыттывыс.

Россия чергелиг улуг көрүлдөге киржиринге биске дузалаан деткичилерге өөрүп четтирдивис. Республиканың пенсионерлер эвилелиниң удуртукчузу Алла Кыс-ооловна Хурумааның деткимчези улуг болган. Орук-чирик өртээниң чартыын тып берип, бисти орукче аъткарган деткичилерге шупту-ла чүүлдерге чедишкениннерни, моон соңгаар-даа буян-кежикти күзедивис.

Филармонияның 50 чыл оюн чаа программа-биле уткуур деп белеткенип турар бис. Концерттеривисче хүндүткел-биле чаладывыс.

Вероника ЧООДУ,
ыраажы, композитор, ТР-ниң
алдарлыг артизи, Россияның
"Культурага чедишкени" хөрек
демдээниң эдилекчизи.

(Төнчүзү. Эгези №117-132
"Шында")

● Сайлыкмаа КОМБУ

КЫЗЫЛ-ДУСТААН
КЫРГАН-АЧАМГА ЧАГАА
(Тоожу)

Алдын хүннүң бүгү боду көстүп, өрөп үнүп келди. Бир хек эдип эгээр, улаштыр бирээзи чарыштырып филтер. Оон бирээзи эдип эгелээр. ыңнап турарга, тааланчыын. Эзим плазынче көөрге, чиндигир ногаан элегей. Кушкаштар ында-мында эдип плаан. Бир улуг хөгжүм. Аалдың артыы плазында меңгилер шыпкан маажым ийгаларның дөлем чаагайын. Көк дош-рада, меңгилерде, таңдалайлар шагдалуңуп келген боор.

Мен туруп келген дораан-на аъттарда эдим. Кара-Дайым кымны-даа бодунче гдадыр хире эвес, дээрлигдип тур. Эн-даа, кым-даа ооң чанынче чагдайдавас. Менче маңнап чедип кээр ээзи чараш чаңы чок. Аът өдөктөн дүр ай деп турган Хүрөп дайым мени тилп кааш, чугаалай-дыр.

– Оваа дагылгазы эрте бээр, эмдик илдар чаажыктырар бис.

Бичии мана. Кара-Дайың эзертеп мулукш, хап турар апаар үең ырак эс, чээн.

– Кырган-ачам ынчан чедип кээр бе? Кызыл-дустааш чүгө ындыг үр болуп бары ол?

– Эр апарган кижидир сен. Кырган-ача мындыг айтырыг салба, шүңме. Кижидир болур. Артык айтырыг салса. Даайындан болза айтырып болур, ырбас... – деп, ол тода харыы бербейн, аар-ла чылгы соондан хапты. Даайым кырган-ачамның адын, Доруг-Дайымуну алганы ол...

– Эзи-ир! – дээн кыйгы эвес болза, эн даайым соондан маңнааш, ону айдар турган мен. – Эзи-оол! Таарда өлүкүңүң сери кырынга чадып, кургадып анарам! – деп, Долума угбам дилей-ди. Ында чүү боор. Бурундук биле мен ийниң карак чивеш аразында кылыр ылывыс-тыр.

Угбаларывыс эртенги саан соонда,

суугуда пашта сүттү хайындырбышаан, дүүн кежээки сүттү сүт тыртар машинага тыртып, чай чок ажилдап турлар.

– Бис бөгүн хойну кадараалы, акый – деп, Экер акымдан ээрештивис.

– Ыяштап, суглап, угбаларыңарга дузалажыңар. Өске хүнде болзун шиңме – деп, бистерни чөлөп кагды.

Дүүнүгү өзүн хойнуң ижин-хырнын-дан арткан кезек эът, чагларны чылдып берип, изиг хөңзөн даавырга тургускаш, кырган-авам бистер-биле шайлап кирипти. Бурундуктуң, мээң канчаар өөрөнгөвисти айтырып, Аржаа-на угбамның өпөязын сонуургай-дыр. "Ол чаа-ла үш айлаан че?! Отка-пашка дүшпөс-ле болза, оол уругнуң шоваазы эки..." деп, чугааланып, өөрүп олурары илдең.

Эрткен чылын үш өг чайлаан бис. Ам мында, чайлагда, беш өг бар апарган. Ынчангаш бичии-даа уруглар, элээдилер-даа хөй болду. Кады ойнаар, тооруктаар, каттаар эки-ле-дир. Аът шалбалаар оолдар база арбын-дыр. Ам олар-биле бөгүн-не таныжып алыр бис.

Бо кезек аалдарның уруглары кежээки саанын саап каалкаш, шупту дуу ол хам дыт чанынга чыгы бээр чаңчылдыг улус. Эрткен чылын Бурундук эжим-биле база-ла аңа сонуургап чеде бердивис. Бис кээривиске, каттыржып чугаалажып турган уруглар шимзэн чок барды. Анай угбам бистиң чанывыска кылаштап келгеш, "Силер арай бичии-дир силер, дуңмаларым. Чана беричер че. Мында шупту улуг уруглар, оолдар бар, көрүңер даан. Олар солун чугаалажып, кожамыктажып турары ол. Меңээ, Долума, Күскежик угбаларыңарга ыядыңчыг

апаар. Бо уругларның бичии дуңмалары өглериниң чанында ойнап турар болгай" – деп чугаалаарга, чөлшээржи кагды-выс. Ында, оларның аразында, бичии дуңмалары турбас. Олар бир аңгы черге каттыжып ойнаарлар.

Күскежик угбамның чанында Боралдайның турарын көрдүм. Күскежик угбам суглаарга, ырак эвес өөндөн Боралдай халып чеде бергеш, суун эккелчип бээр, азы ыяштаарга, база ыяжын чүктеп эккел бээр кижиди. Олар кайызы-даа чаңгыс класска өөрөнип турарлар. Ынчалза-даа дуу өгнүң Сыргазы база Боралдайның, Күскежиктиң чаңгыс классчызы. А Сырганың ыяжын ынчаар эккелчип бербес-ле чорду.

Угбаларывыска чугаалап кааш, кургаг будуктар чыып алыры-биле эзимче кирип кагдывыс. Эмин эрттир ыравас силер дээн кырган-авамның чагыын бодап, эзим иштинче ханылап кирбейн чор бис. Кургаг будуктар-даа хөй. А оон хөй чүве кат сыптары. Көк-кат, кызырак-кады, бөрү кады... Олар чаа-ла чечектелип эгелей бергеннер. "Бо өглер уругларын бир хүн чыып алгаш, шупту каттап алыр бис" – деп алгыржып чугаалажып чорааш, шырыштар аразында бир-ле чүве шимчеп турарын эскерип кагдывыс. Бот-боттарывысче имнежипкеш, чаңгыс черге элээн үр хайгаарап олур бис. Ол ам көзүлбейн барды. Чавызап чыдып алган хире. Кончуг оожум чанынче чылып чеде бердивис. Шырыштарны ол-бо иткелээш, көрүп кагдывыс: Эзирик. Буттарын, холдарын дыгдынып алган. Бажын көдүрүп алган чыдыр. Ам-на ол бисче көрнүп келди. Дозур кара карактарының чаражын! Ол бистен кортпады, тура халып,

маңнаарынче далашпады. Харын-даа "Чедип келдиңер бе. Экизин!" дээнзиг бир-ле биске билдинмес идегел-биле кайгап көрдү.

– Иштин көрөм. Шуут-ла хоолбурап кире берген. Аштаан-дыр.

Авазы канчап барганыл... – деп, Бурундук дүвүрей берди.

– Аа. Шынап-ла.

– Авазы дүүн, бөгүн эмзирбээн-дир. Бут кырынга туруп албас, сергек эвес көр даан. Аштаанындан...

– Аштап өлүр четкен...

– Авазын ийи буттуг бөрүлөр, бак өралыг чүвөлөр адып чипкеннер-дир...

Эжим Бурундук шийтирли-биле шырыштарны аай-дедир иткеш, эзириктиң чанында шуут чеде берди. Мен ооң соо-биле база-ла холум сунуп, эзириктиң сылдыс-шокар чараш ооргазын чараш-сынып, чассыдып эгеледим. Аштаанындан чүгле кежи биле сөөгү артып калганын эскерип билдим. Ооң бажын суйбаан Бурундуктуң холдарын ол бичии дылчыгажы-биле чандыр-соора чылгап, эмгик дилей берди. Бурундуктуң карактарындан чаштар саагайнып бадып эгеледи. Ол туттунуп чадап, өөлөди ыглай берди. Ооң салааларын эмип кирипкен эзириктиң мойнундан куспактаныпкан ыглап олурупту. Эзирикти кээргээш, боостаамда бир-ле чүве тырып, караам чажы боду-ла чүгүржүп бадып эгеледи. Ооң сылдыс-шокар ооргазында бажым салып алган мөөрөп олур мен. Та кайы хире ыглажып келген бис... Боттарывыска ол билдинмес.

– Чаш чүвени... – деп, ишкериинишаан Бурундук чугаалай-дыр.

– Алгаш чоруулу. Аалда сүт хөй болгай...

Эзирикти холдарымда так куспактап алгаш, аалче боданып чоруп ор мен. Кызыл-дустаан кырган-ачам кажан кээр ирги? Чедип кээрге, дүрген-не чугаалаар мен: арга-арыгның чараш аң-меңин сен чогуңда төтчөглей берди, кырган-ачай...

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

Сырга Назындаевна КУДЕРЕК ноябрь 15-те 80 харлаар. Ол 3 кыстың, 2 оолдун төлөптүгү иези, 23 уйнуктуң эргим, ынак кырган-авазы, "Күш-ажылдың алдары" орденниң III чергезиниң эдилекчизи, "Күш-ажылга шылгарал дээш" медальдың, "Күш-ажылдың хоочуну", Маадыр ие аттың, ТР-ниң Дээди Хуралының бижиниң эдилекчизи. Ававыс бүгү назынында Кара-Хөл ортумаа школазынга башкылаан, хөй-хөй оолдар, кыстарның ынак башкызы. Ынчангаш ынак ававыска, кырган-ававыска дараазында шүлүктү бараалгадып тур бис.

Төрзүн чериң Кара-Хөлгө башкылааштың,
Төлөптүгү деп чоргаар атты эдиледиң.
Ам бо хүнде сезен харны мугурлапкан,
Авыралдыг кырган-ава болуп чор сен.

Уругларың аразыңга чоргаар чурттап,
Уйнуктарга өпей ыры ырлап берип,
Узун назы 100 хар ажыр ававыска
Улуг өзгө кырган "Авуу" диртип чору.

Уруглары, оолдары,
кенээттери, күдээлери
болгаш хөй санныг
уйнуктарыңдан.

Чурттагыч чоннуң Капитал септелге фондузунда өрелерин
эвээжедир, ол ышкаш хөй аал чурттаар бажыңнарда оран-
сава эзлеринге немей санаан хөөлери чокка өре-ширезин
төлөп алыр аргаларны бээр сорулга-биле,

Тыва Республикада Коммерцияга хамаарышпас капитал
септелге фондузу 2018 чылдың ноябрь 1-ден
2018 чылдың декабрь 31-ге чедир хөөлөр үндүр бижир
акцияны чарлаан. Тел. 2-25-11

Ыраккы Каа-Хемде "Серебрянка" санаторийиниң ча-
нында БАЖЫҢ (6х9) садып турар. (Гараж, чунар-бажың,
чер 7 соток). Өртээ 1750 муң.руб. Документилери белең.
Тел.: 8-923-269-90-84, 8-923-541-01-53.

РЕКЛАМА

в газете «ШЫН».

8(39422)2-18-10, 89235522070,

89293589721

Уйгузу чок Эне-Сайның эриин
орта ажыттыңан,
Улус чоннуң, ажы-төлдүң,
арыг-чырык өргээзи,
Үнүп-кирер, талантылыг
арат-чоннуң үзүлбөзи
Уран чүүлдүң бажыңы сен,
өргээзи сен, "Енисей"!

деп, өткүт үнүг башкарыкчылар, куль-
тура ордузунуң кайгамчык артистери
Чечек Оюн, Аңчы Салчак, Азиат Салчак,
Розалия Дандыр олар чыгып келген
чонну өөрүшкү-маңайлыг уткуп турлар.
Найысылалывыстың оң талазын-
да Енисей аттыг Культура одаа чүгле
ол кавының эвес, хоорайның бүгү
аныяктарының ойнап-хөглээр төвү бол-
ган. Бо Культура бажыңы 64 чыл бурун-
гаар туттунган, эрткен вектиң 50-60
чылдарында хоорайның эң дээр клува
турган. Мээң үемниң безин аныяктары
аңаа та чеже кино, концерт көрбөди
дээр. Танчы-сам кежээлери, темалыг
ужуражылгалар, янзы-бүрү фестивал-
дар, көрүлдөлөр аңаа онза-тускай эртер
турган. Амгы үеде ол улуг септелге
соонда оон ишти-дашты чаарттыңан,
таныттынмас чараш апарганын магадап,
эрткен үем сактып көрүп ордум.

Делгем, чырык, чараш залга келген
чон, чалаткан аалчылар 64-кү сезоннуң
байырлыг оюн-көргүзүүн магадал-биле
көрдүвүс. Кызыл хоорайның 11 дугаарлыг
уруглар садының чаштары якут чоннуң
самын күүсеттилер. Оларның идик-хеви-
даа, самнаары-даа кедергей болду. Ынча
хөй бичи чаштарны удуртуп, танчы-сам-
га өөредип алыры амыр эвес. "Оргаадай"
деп адап алган бөлүүнү башкызы Елена
Мишина. Олардан арай улуг ортумаа
бөлүк чаштары "Девушки фабричные"
деп самы-биле көрүкчүлери кайгаткан.
Чаштарның ада-иези ажы-төлүнүң оюн-
көргүзүүн изиг-изиг адыш часкаашкынна-
ры-биле уткуп турду.

"Сайыран" ансамблиниң ыраажыла-
ры Аялга Ламажык биле Лилия Куулар
"Мамочка моя" деп ырыны кончуг чараш

Культура одаа

УРАН ЧҮҮЛДҮҢ ӨРГЭЭЗИ СЕН!

"Енисейниң" коллективу.

күүсеттилер. Бо ансамблдин удуртук-
чузу Азиат Салчак "Енисей" Культура
бажыңының ажилдакчызы.

Дараазында "4 стэл" деп ритмика бол-
гаш хореография студиязының самчыла-
ры амгы шагның "Бэйби шарк" деп самын
онзагай тепкеннер. Оларның удуртукчузу
Розалия Дандыр.

Чаарттыңан чараш Культура бажыңы-
ның баштайгы концертинге хоочуннар
база бичи чаштардан дудак чок ырлап
хөглээннер. "Таусень" фольклор ансам-
бли "Крапива-лебеда" деп ыры болгаш
орус чоннуң кожамыктарын бараалгат-
каннар. Бо энелер орус чоннуң культу-
разын непередип, Бүгү-российжи база
республика чергелиг мөөрейлерниң ла-
уреаттары, дипломантылары болгулаан.

"Енисей" Культура бажыңында янзы-
бүрү бөлгүмнөр ажилдап турар. Уран

номчулга бөлгүмүн Розалия Дандыр
удуртуп турар. Оон өөреникчилериниң
"Монолог" деп чечен номчулгасы улуг
утка-шынарлыг, чедимчелиг болду.

"Кэй-поп тайм" деп амгы шагның са-
мын көргөш, көрүкчүлериң хөй-ады
көдүрүлгөн. Ол бөлүктү Белекмаа Хо-
валыг удурткан. Шеңне Намнайның "Мамма
мия", Чечек Оюннуң өөреникчилери-биле
кады самнааны дыка чаптанчыг, чараш
болду. "Голос Кызыла-2018" мөөрейниң
Дээди шаңналын алган Даяна Ооржак
Уитни Хьюстоннуң репертуарындан ыры-
ны күүсетти. Дариймаа Хууракай "Түрк
чоннарның көжээлери" деп күүселдези
база "Иван да Марья" ансамблинден
Лилия Яковлева биле Олег Зубновтуң
тургускан көргүзүлгери солун болган.

Хоорайывыста хоочуннарның "Амы-
рақтың чечээ" ансамблиниң удуртук-

чузу Екатерина Намчыл, өөнүң ээси
Борис Намчыл-биле Н. Коңгарның
сөзүңгө, Р. Кенденбилдин аялгазын
"Байырлалдың вальзын" чараш ырлап
күүсеттилер. "Тыва" хөгжүм студиязының
ыраажызы, хөөмейжи Сайын-Херел
Өпейниң ырлаан тыва улустуң "Дембел-
дей" деп ырызы көрүкчүлериң кичээ-
гейин хаара туткан. Ол ышкаш сураглы
ыраажылар Херел Мекпер-оол биле
Аңчы Салчактың күүселдезин көрүкчүл-
төнмес адыш часкаашкыннары-биле
хүлээп алган.

"Енисейжилерниң" өөрүшкүзү
үлөжип, коллегалары, "Найысыла"
төвүнүң алдар-аттыг артистери, Кызыл
дугайында ырыларын бараалгатканнар.
Ол ышкаш ТР-ниң Иштики херекте-
ямызында тургустунган ыры-хөгжүм
ансамбли база бо байырлалдың кирки-
чилери болган.

64-кү концерт сезонунуң ажыды-
кынында Кызылдың Хоочуннар чевүл-
линден база Орус культура төвүндө
төлээлөр чаа-чаа чогаадыкчы чедим-
киннерни күзүн чыгып сөстөр-биле
байыр чедиргеннер.

Түннелинде байырлыг концертти
шуту киржикчилери, Культура бажыңы-
ның директору Татьяна Юрьевна Сафа-
рова баштаан ажилдакчылары интер-
национал коллективтиң деми-биле чаа чо-
гааткан ырызын күүседип байырлашкан.

Келир өйнүң чаштарын хаара туду-
кыйгырган.

Чечен-мерген, чараш сөзүн
улус-чонга дамчыткан.

Алдар-аттыг ыраажылар,
чогаалчылар төрүттүнгөн.

Аныяктар чыгып, хөглээр уязы сен,
"Енисей"!

Светлана ДАНЗЫН-Оол,
хоочун журналист.

солуннуң сайтызы: //shyn.ru

электроннуң почтазы: shyntuva@mail.ru shyntuva@yandex.ru

Неделяның тиражы: 10358 экз. Үндүрүлгениң тиражы: 3396

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың
Информатизация болгаш
харылзаа яамызы.

Кол редактор
А.О. ХЕРТЕК.

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүң
адреси: 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100, каб.: 29-32

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор А.О. Хертек — 2-01-35.
Кол редакторнуң оралакчызы Д.С. Монгуш — 2-17-91.
Секретарь А.А. Лагбы — 2-30-69; тел/факс (394-22) 2-30-69.
Бухгалтерия, реклама, чарлал килдизи (Л.Б. Очур, С.С. Кужугет) — 2-18-10.
РЕДАКЦИЯНЫҢ КИЛДИСТЕРИ:
Нийтилел-политиктиг (редактору Ш.М. Суван, корр. М.О. Ондар).
Экономика, үлөтпүр болгаш көдээ ажыл-агый (редактору А.Д.Б.Түлүш).
Социал айтырыглар (редактору Н.С. Эргел, корр. Ш.Н. Ховалыг) — 2-17-94.
Культура, чогаал, медээлер база спорт (редактору А.Н. Соян).
Очулга (редактору А.К. Ооржак).
Солун чыскаакчылары С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак.
Корректорлар А.Ч. Чамзырын, Ч.Н. Мачык.

Расч. счет № 40101810900000010001
УФКпо Республике Тыва (ГАУ РТ "Редакция
газеты "Шын" л/сч 30126174260)
БИК 049304001 ИНН 1701008465
КПП 170101001
Отделение — НБ Республика Тыва, г. Кызыл.

Харылзаа, информация технология-
лары болгаш массалыг коммуникация-
лар адырынга хайгаарал талазы-биле
федералдыг албанның Тыва Республика
талазы-биле эргелели "Шын" солунну
2012 чылдың декабрь 3-те бүрткүз.
Херечилелдиндугаары — ПИ № ТУ17-00068.

Солунну "Тываполиграф" ААН-ге парлап
(Кызыл, Щетинкин болгаш Краченко, 1).
Солунда парлаттыңан материалдарның ир-
торларының бодалдары редакцияның туружубу-
дүшпөй барып болур. Айтыңган саннары болгаш
өскө-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар
боттары харыылаар.

Чагыдылга индекс: хуу кижилерге — 11530,
организацияларга — 31730
Солун неделяда үш катап үнөр.
Хемчээли 3 парлаар ама.
Номерни парлаггаже дужааганы:
график өзүгүр — 18.00, херек кырында — 17.00.
Солун келбейн барганда, 2-18-10 телефонне дотур.